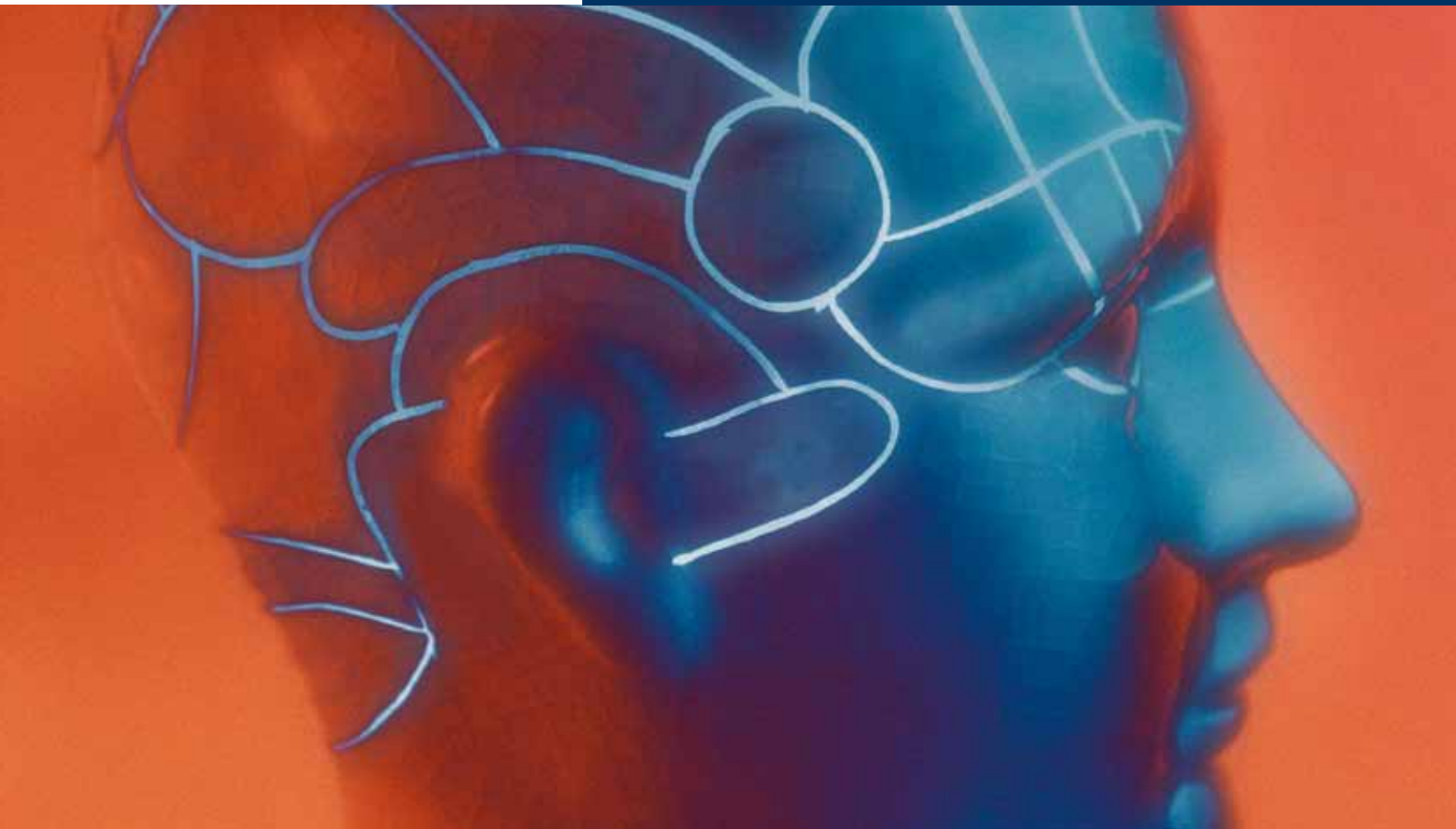

Rapport 2010:9 R

Ökad kvalitet i psykoterapeututbildningen

Rapport 2010:9 R

Ökad kvalitet i psykoterapeututbildningen

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Ökad kvalitet i psykoterapeututbildningen

Utgiven av Högskoleverket 2010

Högskoleverkets rapportserie 2010:9 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, analysavdelningen, **Irène Häggström**

Omslagsbild: PhotoDisc

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Rydheims Tryckeri AB, Jönköping, maj 2010

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Uppdraget	7
Genomförande och tolkning av uppdraget	7
Utgångspunkter	8
Psykoterapeututbildning	13
Bakgrund	13
Nuvarande grundläggande psykoterapeututbildning	14
Nuvarande psykoterapeututbildning	17
Den utvärderade psykoterapeututbildningen	20
Psykoterapi och psykoterapeututbildning i ett europeiskt perspektiv	23
Fri rörlighet och reglerade yrken	23
Multiprofessionellt utövande eller specialisering	25
Organisationer för samordning av psykoterapi i Europa	25
Slutsatser som kan dras med ledning av den europeiska utblicken	27
Psykoterapins framtid	28
Psykoterapeututbildning i framtiden	30
Handledarutbildning	37
Behov av ytterligare utbildning inom det psykoterapeutiska området	38
Enskilda utbildningsanordnare	40
Utredningens samlade förslag	44
Bilagor	46

Sammanfattning

Högskoleverket har på regeringens uppdrag utrett förutsättningarna för ökad kvalitet i psykoterapeututbildningen.

För uppdraget har Högskoleverket anlitat en grupp sakkunniga personer med stor kunskap om och erfarenhet från psykoterapiområdet, både då det gäller utbildning, forskning och klinisk verksamhet. Olika inriktningar inom psykoterapi har funnits representerade i gruppen.

Högskoleverket har under utredningens gång inbjudit företrädare för de enskilda utbildningsanordnarna till ett möte för att diskutera för dem särskilt relevanta frågor. Högskoleverket har också tillsammans med de sakkunniga genomfört hearings dels med representanter för samtliga utbildningsanordnare, dels med representanter för olika intresseorganisationer.

I föreliggande rapport presenteras utgångspunkterna för uppdraget samt Högskoleverkets förslag för ökad kvalitet i psykoterapeututbildningen.

Förutsättningarna för att bedriva psykoterapeututbildning och därmed också för att ge psykoterapeutexamen har förändrats avsevärt under de senaste dryga tio åren. En ny lag, lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område (LYHS) trädde i kraft 1 januari 1999. Lagen medförde bland annat att legitimation för yrkesverksamhet som psykoterapeut enbart kunde utfärdas till den som avlagt psykoterapeutexamen hos utbildningsanordnare med tillstånd att utfärda sådan examen. Dessförinnan hade Socialstyrelsen sedan 1985 också gjort motsvarande bedömningar av psykoterapeututbildningar utan särskilt examenstillstånd, för att utfärda legitimation. Lagen har medfört att Högskoleverket sedan 1999 har kvalitetsgranskat ett stort antal enskilda utbildningsanordnare som ansökt om examenstillstånd för psykoterapeutexamen.¹ Även universitet som önskat få möjlighet att ge psykoterapeutexamen har ansökt om examenstillstånd.

Högskoleverket genomförde under 2006/2007 en kvalitetsutvärdering av samtliga psykoterapeututbildningar i landet. Psykoterapeututbildningen vid Stockholms universitet ingick dock inte i utvärderingen eftersom utbildningen där startade hösten 2006. Samtliga granskade utbildningar ledde fram till psykoterapeutexamen och utgjorde således grund för legitimation för verksamhet inom hälso- och sjukvården. Därför ställdes samma kvalitetskrav på samtliga utbildningar, oberoende av om de gavs av en statlig eller enskild utbildningsanordnare. Det slutliga resultatet av utvärderingen blev att enbart elva utbildningar bedömdes motsvara de uppställda kvalitetskraven. Denna utvärdering utgör en av utgångspunkterna i utredningen. I föreliggande rapport finns en kort beskrivning av de iakttagelser som gjordes vid utvärderingen.

1. Examenstillstånd benämndes tidigare examensrätt.

I utredningen ges dessutom en kort bakgrund till psykoterapeututbildningen och en beskrivning av nuvarande utbildningsläge.

I uppdraget ingick också att genomföra en utblick på utbildningen i Europa. Från den sammanställningen kan slutsatsen dras att utövandet av psykoterapi och utbildning av psykoterapeuter varierar stort mellan länder i Europa. Olika lagstiftning och regleringar, en mångfald olika inriktningar och olika krav på utbildningar gör att det i dagsläget inte finns någon dominerande modell som skulle kunna utgöra förebild för svensk psykoterapeututbildning. Slutsatsen blir att psykoterapeututbildningen i Sverige måste utgå från svensk lagstiftning och våra egna erfarenheter och förutsättningar.

Tidigare utvärdering, erfarenhet från samtliga psykoterapeututbildningar och dess förutsättningar samt tankar om framtidens psykoterapi ligger till grund för de förslag som Högskoleverket lägger fram.

I korthet kan förslagen sammanfattas enligt följande:

- Psykoterapeututbildningen ska vara en specialistutbildning som bygger på kunskaper från psykologexamen, läkarexamen med specialistkompetens inom psykiatri, specialistsjuksköterskexamen med inriktning mot psykiatri samt socionomexamen.
- Psykoterapeututbildningen ska omfatta 180 högskolepoäng genom att den kliniska delen av utbildningen, som nu ligger utanför utbildningen, ska integreras och kvalitetssäkras inom utbildningen. För den kliniska delen av utbildningen ska särskilda avtal slutas mellan utbildningsanordnare och vårdgivare. Avtalsfrågan bör utredas vidare.
- Grundläggande psykoterapiutbildning integreras i samtliga utbildningar som kan utgöra grund för psykoterapeutexamen. Därmed avvecklas grundläggande psykoterapiutbildning som särskilt förkunskapskrav till psykoterapeututbildningen. Något eller några berörda lärosäten bör få i uppdrag att se över hur en grundutbildning i psykoterapi kan införas på de berörda utbildningarna.
- Egenterapimoment bör även fortsättningsvis ingå i utbildningen, men omfattningen och formerna kan modifieras och anpassas till uppfattningarna inom respektive inriktning.
- Enskilda utbildningsanordnare av psykoterapeututbildning bör få samma villkor att bedriva utbildning som övriga enskilda utbildningsanordnare, där rättigheter och skyldigheter regleras genom avtal.

Inledning

Uppdraget

Regeringen har uppdragit åt Högskoleverket² att utreda psykoterapeututbildningen i Sverige och förutsättningarna för att anordna sådan utbildning. Enligt uppdraget ska Högskoleverket "... föreslå hur en ökad kvalitet i utbildningen kan säkerställas. Vidare ska Högskoleverket undersöka om det finns behov av åtgärder och, om så är fallet, lämna förslag på sådana åtgärder. Vidare ska Högskoleverket föreslå de författningsändringar som förslagen föranleder.

Områden som ska utredas när det gäller statliga och enskilda utbildningsanordnare av psykoterapeututbildning är

- grundläggande psykoterapeututbildning (tidigare kallad steg 1), inklusive förkunskaps- och behörighetskrav till denna
- förkunskaps- och behörighetskrav till psykoterapeututbildningen
- den europeiska utvecklingen av utbildningen.

Områden som ska utredas när det gäller enskilda utbildningsanordnare är

- avgiftsbeläggningen av psykoterapeututbildningen
- möjligheterna att kunna bedriva psykoterapeututbildning med hög kvalitet."

Genomförande och tolkning av uppdraget

Uppdraget har genomförts inom Högskoleverkets analysavdelning. Till projektet har knutits en sakkunniggrupp med stor kunskap om och erfarenhet från psykoterapiområdet, både då det gäller utbildning, forskning och klinisk verksamhet.

Olika inriktningar inom psykoterapin har funnits representerade i gruppen.

Följande personer har ingått i gruppen:

Universitetslektor Ulf Axberg, Göteborgs universitet

Divisionschef Olav Bengtsson, Stockholms läns landsting

Professor emerita Marianne Cederblad, Lunds universitet

Professor Ulla Ek, Stockholms universitet

Leg psykolog Hans Landeström, student Linköpings universitet

Professor Lars-Gunnar Lundh, Lunds universitet

Professor emeritus Lennart Melin, Uppsala universitet

Leg psykoterapeut May Nilsson, Ericastiftelsen

Professor emeritus Rolf Sandell, Linköpings universitet

Professor emeritus Johan Schubert, Karolinska Institutet

Med doktor Ing-Marie Wieselgren, Sveriges kommuner och landsting.

2. Bilaga 1: Regeringens uppdrag till Högskoleverket, Regeringsbeslut 2009-04-02.

För att diskutera den del av uppdraget som särskilt berör de enskilda utbildningsanordnarna har ett möte mellan rektorer/motsvarande för dessa utbildningar och Högskoleverket ägt rum.

För att informera om och förankra det pågående arbetet under utredningens gång har representanter för samtliga utbildningsanordnare, representanter för intresseorganisationer och patientorganisationer³ inbjudits till en hearing för respektive grupp. Hearingen för patientorganisationerna ställdes in med anledning av att anmälningarna uteblev.

Leg psykolog Fredrik Tysklind har på Högskoleverkets uppdrag genomfört en kartläggning över psykoterapeututbildningen i 31 länder i Europa inom EU och Efta. Kartläggningen har utförts genom litteratursökning och genom att kontakta ansvarig myndighet eller relevant organisation i respektive europeiskt land. Texten i avsnittet ”Psykoterapeututbildning i ett europeiskt perspektiv” baseras på denna undersökning.

I uppdraget anger regeringen ett antal områden som särskilt ska belysas. De är samtliga viktiga områden för att få en helhetsbild av utbildningen. Utöver de i uppdraget angivna områdena har även följande frågor varit aktuella att belysa i utredningen:

- krav på egenterapi
- krav på psykoterapeutisk verksamhet under utbildningen (ansvar för den kliniska delen av utbildningen)
- handledning
- krav på och form för handledarutbildning.

Sakkunniggruppen har under utredningens gång deltagit i arbetsmöten, bidragit med synpunkter och underlag, såväl skriftligt som muntligt, då det gäller de olika delarna av uppdraget samt varit delaktiga i de förslag som arbetats fram under projektets gång. Gruppen står enhälligt bakom de skrivningar och förslag som Högskoleverket för fram i rapporten.

Högskoleverket vill härmed framföra ett stort tack till de sakkunniga för betydelsefulla insatser under arbetets gång.

Projektledare för uppdraget har varit Iréne Häggström. Lena Erikson har bidragit med underlag för beskrivning av reglering och statsbidrag för de enskilda utbildningsanordnarna samt för statistikavsnitten.

Utgångspunkter

Enligt direktiven ska Högskoleverket i utredningen bland annat utgå från de iakttagelser som framkom vid den nationella utvärderingen av psykoterapeututbildningar vid universitet och enskilda utbildningsanordnare som genomfördes 2006/2007.⁴

3. Bilaga 7a–c *Inbjudan till hearing*.

4. Högskoleverkets rapport 2007:30 R.

I utvärderingen granskades landets samtliga⁵ psykoterapeututbildningar, såväl de som ges av statliga som av enskilda utbildningsanordnare.

Granskningen genomfördes utifrån de kvalitetsaspekter som generellt tillämpades av Höskoleverket vid nationella utvärderingar under perioden 2001–2006 samt utifrån en referensram särskilt anpassad för utvärdering av psykoterapeututbildningen.

I utvärderingen konstaterades att det måste ställas höga krav på den organisation som innehar tillstånd att utfärda examina och bedriver högskoleutbildning. Kraven gäller bland annat disputerade lärare, forskningsbaserad undervisning och möjligheter att genomföra examensarbeten med tillgång till kompetent handledning. Att inneha ett examenstillstånd och att vara högskolemässig innebär också att följa med i utvecklingen inom området och att anpassa utbildningen så att den passar samhällets förändrade krav.

Samtliga granskade utbildningar ledde fram till psykoterapeutexamen och utgjorde således grund för legitimation för verksamhet inom hälso- och sjukvården. Därför ställdes samma kvalitetskrav på samtliga utbildningar, oberoende av om de gavs av en statlig eller enskild utbildningsanordnare.

Flera av utbildningarna som ingick i den nationella utvärderingen svarade inte upp mot de krav som ställdes. Som en följd av de brister som framkom vid utvärderingen och den senare uppföljningen av utvärderingen, återkallades slutligen tillståndet att utfärda psykoterapeutexamen för sju av arton utbildningsanordnare. Bristerna rörde framför allt högskolemässigheten med avseende på bland annat otillräckligt antal vetenskapligt meriterade lärare, bristande forskningsanknytning, bristande kritisk och kreativ miljö samt alltför små studiemiljöer.

Utvärderingen visade att små enskilda utbildningsanordnare hade stora svårigheter att driva utbildning med godtagbar kvalitet. För att tillgodose det framtida behovet av psykoterapeuter menade Höskoleverket att staten via universiteten bör ta ett större ansvar för att förse landet med psykoterapeuter.

För närvarande finns tolv utbildningsanordnare med examenstillstånd för psykoterapeututbildningen. Sju av dessa utbildningar ges vid olika universitet medan fem ges av enskilda utbildningsanordnare. Psykoterapeututbildning ges idag vid följande universitet: Göteborgs universitet, Karolinska institutet, Lunds universitet, Linköpings universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet och Stockholms universitet. Enskilda utbildningsanordnare med examenstillstånd är Ericastiftelsen, Ersta Sköndal högskola, Center för kognitiv psykoterapi, Stockholms akademi för psykoterapeututbildning och Svenska institutet för kognitiv psykoterapi.

Utifrån utvärderingens resultat konstaterade Höskoleverket att det behövs åtgärder för att förändra utbildningen och påpekade i en skrivelse till regeringen 2007-12-11 att det fanns behov av en översyn/utredning av psykoterapeututbildningarna. Höskoleverket fick därefter regeringens uppdrag att

5. Psykoterapeututbildningen vid Stockholms universitet ingick inte i utvärderingen eftersom utbildningen där startade hösten 2006.

genomföra denna översyn och att utreda psykoterapeututbildningen. Resultatet presenteras i föreliggande rapport.

Psykoterapi – psykoterapeututbildning

Psykoterapi definieras i denna utredning som behandling av psykisk ohälsa med psykologiska metoder i enlighet med psykologiska teorier, utförd av för ändamålet utbildade personer, i syfte att förbättra människors hälsa.

Hälsa är enligt World Health Organizations (WHO) definition från 1948 inte bara en fråga om frånvaro av sjukdom eller skada, utan också om grad av fysiskt, psykiskt och socialt välmående. Detta ligger i linje med en biopsykosocial modell, enligt vilken människors hälsa beror på en samverkan mellan biologiska, psykologiska och sociala faktorer och kan förbättras av olika slag av interventioner – medicinska såväl som psykologiska och sociala. Ju större betydelse de psykologiska faktorerna har i den biopsykosociala process som utmärker en viss typ av ohälsa, desto större betydelse kan psykoterapi antas ha vid behandlingen.

Vissa författare vill göra en distinktion mellan psykoterapi och *psykologisk behandling*. En sådan distinktion görs även i Socialstyrelsens *Nationella riktlinjer för vård vid depression och ångestsyndrom 2010*, där psykologisk behandling förs fram som första behandling för både barn, vuxna och äldre vid lindrig till måttlig depression. I riktlinjernas bilaga 1 står bland annat följande: ”... Riktlinjerna särskiljer *psykologisk behandling*, som primärt kan gälla patologi och behandling av specifika sjukdomstillstånd, från *psykoterapi*, som ofta fokuserar på anpassning och personlig utveckling och som inte alltid ryms inom hälso- och sjukvårdens ansvarsområde.”⁶ Eftersom den svenska psykoterapeututbildningen leder till en examen som utgör grunden till legitimation för verksamhet just inom hälso- och sjukvårdens område, är det dock inte meningsfullt för utredningen att skilja psykoterapi från psykologisk behandling.⁷

Psykoterapi syftar till att identifiera och förändra de faktorer som orsakar och vidmakthåller patientens problem.

Psykoterapi bygger såväl på psykologisk behandlingsmetodik som på ett terapeutiskt förhållningssätt. Utmärkande för psykoterapi är inte enbart en psykologisk behandlingsmetod, utan också att behandlingen sker inom ramen för en samarbetsrelation där patienten spelar en aktiv roll och motiveras till att arbeta med sina problem i enlighet med denna behandlingsmetod. Detta förutsätter ett nära och respektfullt samarbete mellan terapeut och patient.

Det är viktigt att skilja mellan *psykoterapi på olika svårighets- eller komplexitetsnivå* och det därmed sammanhängande behovet av utbildning för att möta de olika nivåerna.

6. Socialstyrelsen: Nationella riktlinjer för vård vid depression och ångestsyndrom 2010.

7. Legitimation innebär att den legitimerade har en officiellt erkänd utbildning, att han eller hon kan granskas och vid behov stängas av från verksamheten.

Grundläggande utbildning i psykoterapi förekommer idag som en integrerad del både inom psykologprogrammet, och inom specialiseringstjänstgöringen i psykiatri samt som ”egen fristående” utbildning.

Psykoterapeututbildningen är en legitimationsgrundande utbildning för verksamhet bland annat inom hälso- och sjukvårdens område. Utbildningen är en specialistutbildning inom det biopsykosociala behandlingsområdet och ska enligt nuvarande examensordning bygga på kunskaper från annan utbildning med examen inom detta område (psykologexamen, läkarexamen med specialistkompetens i psykiatri⁸, socionomexamen, eller annan motsvarande examen tillsammans med grundläggande psykoterapikompetens).

Psykoterapeututbildningen ska leda till kompetens att arbeta med svårare och mer komplexa former av psykoterapi än vad som är fallet med till exempel psykologutbildningen. Den högre graden av svårighet eller komplexitet kan gälla såväl bedömning och diagnostik (mer komplexa former av problematik) som själva behandlingen (till exempel längre behandlingar och/eller mer komplexa behandlingsmål), samt svårigheter som kan uppstå under behandlingen (till exempel svårigheter att behålla ett terapeutiskt förhållningssätt i samband med olika slag av påfrestningar i terapirelationen).

Yrken inom hälso- och sjukvården regleras huvudsakligen genom hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område, förordningen (1998:1513) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område samt patientdatalagen (2008:355).

Skyddad yrkestitel kontra ensamrätt till yrket

Socialstyrelsen fick 1999 regeringens uppdrag att utreda frågan om det fanns behov av en samlad tillsynslagstiftning avseende allt, eller visst, psykologarbete. Bakgrunden var att det endast fanns tillsyn över den psykologiska verksamhet som klart och tydligt föll under hälso- och sjukvårdens verksamhetsfält.

Frågan hade främst aktualiserats av att en del oseriös testanvändning hade upptäckts, huvudsakligen inom området arbetsliv och rekrytering, men frågan om behandling av psykologiska besvär där behandlaren inte har adekvat psykologisk eller psykoterapeutisk utbildning var också aktuell.

Efter utredningen konstaterades att det inte fanns tillräckliga skäl att särbehandla det psykologiska området. Linjen om en sammanhållen lagstiftning som omfattar all hälso- och sjukvård med dithörande personal (som till stor del regleras av lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område) skulle bestå. Utredningen rekommenderade upplysning till allmänheten om de insatser som kan förväntas när de söker hjälp, samt ett utökat konsumentskydd.

Vem som hör till hälso- och sjukvårdspersonal framgår av 1 kap. 4 § lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. Till största delen

8. Med specialistkompetens i psykiatri avses fortsättningsvis kompetens inom något av områdena vuxenpsykiatri, barn- och ungdomspsykiatri eller rättspsykiatri.

handlar det om yrkesutövare med legitimation inom hälso- och sjukvården, till exempel legitimerade läkare, legitimerade psykologer, legitimerade psykoterapeuter och legitimerade sjuksköterskor. Till gruppen hälso- och sjukvårdspersonal räknas också den som deltar i vården av patienter på vårdinrättning samt den som biträder en legitimerad yrkesutövare.

Titelskydd gäller inom hälso- och sjukvårdens område för en rad yrken som preciseras i 3 kap. 5 § lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område, däribland de ovan nämnda. Titelskydd innebär att en person inte får utge sig för att vara psykolog eller psykoterapeut inom hälso- och sjukvårdens verksamhetsfält såvida personen ifråga inte har erforderlig legitimation.

Apotekare, barnmorska, läkare, receptarie och tandläkare har förutom titelskyddet också ensamrätt till yrket, vilket är ett starkare titelskydd. Det innebär att en person inte får utge sig för att inneha något av dessa yrken inom något verksamhetsområde överhuvudtaget, om personen ifråga inte har den aktuella utbildningen och legitimationen. Bakgrunden till detta torde stå att finna i sjukvårdens primära uppgift att tillförsäkra patienten en god och säker vård.

Många psykoterapeuter bedriver idag privat verksamhet som ligger utanför hälso- och sjukvårdens ansvarsområde. Även personer som inte har legitimation som psykoterapeut bedriver verksamhet som lätt kan förväxlas med psykoterapi för den oinvidde. För att försäkra brukaren om att han eller hon får det som verksamheten utger sig för att tillhandahålla skulle ett starkare titelskydd vara till gagn. Högskoleverket ser det därför som värdefullt om den utredning som nu ser över ett antal frågor som rör behörighetsregleringen inom hälso- och sjukvården samt vissa frågor inom socialtjänsten, även kan ta denna fråga i beaktande.

Psykioterapeututbildning

Bakgrund

Riksdagen beslutade 1978 att två statliga psykioterapeututbildningar skulle inrättas.⁹ Den ena förlades till Karolinska institutet och den andra till Umeå universitet. Utbildningarna omfattade såväl det som då benämndes som steg 1 (motsvarande dagens grundläggande psykioterapeututbildning) och som steg 2 (motsvarande dagens psykioterapeututbildning). Förslag fanns på att starta ytterligare utbildningar i statlig regi men detta genomfördes aldrig.

Den utbildning i psykioterapi som fanns dessförinnan hade tillkommit på enskilda initiativ och var inte inordnad i utbildningen av personal för hälso- och socialvården. Den bedrevs med olika inriktning av olika organisationer och stiftelser.¹⁰

I början av 80-talet utvärderades de båda statliga utbildningarna var för sig. Steg 2-nivån som var en specialiserad utbildning uppvisade goda resultat vid utvärderingen, men resultatet då det gällde steg 1 var mer problematiskt. Framför allt var det dubbla syftet med utbildningen, som utgick från Psykioterapeututredningens betänkande¹¹, svårt att uppnå. Utbildningen skulle dels vara en vidareutbildning för ett stort antal yrkesgrupper inom vården, som önskade utveckla sina kunskaper och färdigheter inom det psykioterapeutiska arbets sättet, dels fungera som grund för steg 2-utbildningen. I bestämmelserna för antagning till steg 1 angavs ett 20-tal olika yrken.

Utvärderingen konstaterade att utbildningen fungerade tillfredsställande som förutbildning till steg 2, men inte lika bra som vidareutbildning för personal för ett brett definierat vårdområde.

Efter utvärderingarna tillsattes på nytt en översyn av den statliga psykioterapeututbildningen (1983). Utredningen lämnade sina förslag till förändringar i en rapport 1985.¹² Rapporten visade att bilden av utbildningar inom psykioterapiområdet förändrats på nytt. Under den period som gått sedan föregående utredning hade sjukvårdshuvudmännen startat egna utbildningar både på steg 1- och steg 2-nivå. Grundläggande psykioterapeututbildning hade också inkluderats i psykologutbildningen och även i viss utsträckning blivit en obligatorisk del i läkarnas specialiseringstjänstgöring inom psykiatri. Översynsutredningen drog slutsatsen att eftersom statens resurser för detta ändamål var begränsade skulle de koncentreras till den specialiserade steg 2-utbildningen. Ansvaret för den grundläggande psykioterapeututbildningen överläts framför

9. Högskoleverkets rapport 2007:30R.

10. UKÄ-rapport 1975:24 bilaga 1.

11. UKÄ-rapport 1975:24.

12. UHÄ-rapport 1985: 14.

allt på sjukvårdshuvudmännen och på högskolornas möjligheter att anordna enstaka kurser.

Socialstyrelsen har sedan 1985 utfärdat legitimation för psykoterapeuter som genomgått utbildning inom någon av de inriktningar som utgör underlag för legitimation. De huvudsakliga inriktningarna var till en början psykoanalytisk eller psykodynamisk psykoterapi. Efter ett antal ansökningar om legitimation från studerande med andra inriktningar utarbetade Socialstyrelsen utbildningsplaner för påbyggnadsutbildning i samarbete med utbildningsanordnare för beteendeterapi, kognitiv terapi samt grupp- och familjeterapi. I särskilda anvisningar angavs kraven på innehåll och undervisningsformer. Därtill gällde ett krav på att det för respektive behandlingsmetod gick att uppvisa en vetenskaplig dokumentation av behandlingseffekter på patienter med psykiatrisk problematik.¹³

Från och med att lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område trädde i kraft, utgör avlagd psykoterapeutexamen utan särskild prövning av Socialstyrelsen underlag för legitimation för yrket.

Lagen medförde att ett stort antal enskilda utbildningsanordnare ansökte om examenstillstånd för psykoterapeutexamen. Även universitet som önskade få möjlighet att ge psykoterapeutexamen ansökte om tillstånd. Högskoleverket har sedan 1999 genomfört ett stort antal sådana tillståndsprövningar.

Nuvarande grundläggande psykoterapiutbildning

Grundläggande psykoterapiutbildning bedrivs idag, inte bara av utbildningsanordnare med examenstillstånd för psykoterapeutexamen, utan också av ett stort antal utbildningsanordnare utan annan koppling till högskoleutbildningar än att de bedriver en utbildning som kan utgöra förkunskapskrav till en utbildning på avancerad nivå inom högskolesystemet.¹⁴

Utbildningen leder inte till någon examen och har därför inte varit föremål för den kvalitetsgranskning av utbildningar som genomförts av Högskoleverket sedan 2001. I de fall då utbildningen ges i form av kurser inom högskolan, omfattas dessa av samma regelverk som gäller för all annan högskoleutbildning. För övrigt är utbildningen helt oreglerad i den betydelsen att då den bedrivs av olika utbildningsanordnare utanför högskolan, omfattas den inte av lagar eller förordningar som rör högskolans verksamhet.

Eftersom utbildningen inte leder till examen som regleras i högskoleförordningen krävs heller inte något tillstånd vare sig från Högskoleverket eller från regeringen för att starta en grundläggande psykoterapiutbildning.

Det är således ett stort antal aktörer på utbildningsmarknaden som ger grundläggande psykoterapiutbildning, som idag (för personer med socionomexamen eller motsvarande examen) utgör förkunskapskrav för att antas till

13. Högskoleverkets rapport 2007:30 R.

14. Stockholms universitet och Uppsala universitet ger inte grundläggande psykoterapiutbildning.

psykoterapeututbildning. I praktiken sker den enda externa kvalitetsgranskningen av dessa utbildningar när en student som genomgått utbildningen ansöker till psykoterapeututbildningen. Vid det tillfället granskas utbildningen av den mottagande utbildningsanordnaren. Den berörda studenten riskerar då att hamna i en situation där hon/han kan ha lagt ned resurser på en utbildning som inte motsvarar förkunskapskraven.

En fullständig redogörelse och överblick över samtliga utbildningsanordnare i landet som ger grundläggande psykoterapeututbildning ryms inte inom denna utrednings tidsram och låter sig knappast göras.¹⁵ För att ändå få en bild av hur förkunskapskraven ser ut och vad utbildningarna innehåller idag har uppgifter från ett fyrtiotal utbildningar inhämtats.¹⁶ Bland dessa finns såväl utbildningsanordnare med tillstånd att utfärda psykoterapeutexamen som de som inte har sådant tillstånd.

I avsnittet ”Den utvärderade psykoterapeututbildningen” (s. 20) beskrivs ett antal olika problem med den grundläggande psykoterapeututbildningen. Ett av dessa är att utbildningsanordnarna har antagit personer med starkt varierande förkunskaper. Flera av utbildningsanordnarna anger på sina webbplatser, att utbildningen ger behörighet till psykoterapeututbildning utan att de anger krav på allmän högskolebehörighet för antagning till den grundläggande utbildningen.

Den starkt skiftande nivån hos de antagna har sedan skapat problem vid genomförandet av den treåriga psykoterapeututbildningen, där studenter med mycket olika bakgrundskunskaper antagits utifrån helt skilda förutsättningar att genomföra utbildningen. I 2007 års examensreform förtydligades kraven för att kunna avlägga psykoterapeutexamen. Detta har bidragit till ett förtydligande inte bara då det gäller antagning till psykoterapeututbildningen utan också till grundläggande psykoterapeututbildning. Men det faktum att den grundläggande utbildningen är helt oreglerad och i avsaknad av kvalitetskrav skapar fortfarande stora problem för de utbildningsanordnare som ger psykoterapeututbildning.

Ytterligare ett problem med grundläggande psykoterapeututbildning har varit den specialisering som sker redan på denna nivå, trots att betydelsen av bredd i utbildningen har betonats såväl från verksamhetssynpunkt som från utbildningssynpunkt.

Ännu en orsak till den varierande kvaliteten i dessa utbildningar kan vara att de fortfarande har kvar det dubbla syftet att dels vara kompetenshöjande vidareutbildning för olika personalkategorier, dels utgöra förutbildning till psykoterapeututbildningen för vissa sökandegrupper.

Studenter som söker till psykoterapeututbildningen efter avlagd psykologexamen och efter specialiseringstjänstgöring i psykiatri har grundläggande

15. I utredningen *Kartläggning av psykoterapeututbildningar*, Fredrik Tysklind, Johan Schubert, Psykoterapeutinstitutet 2009, redovisas grundläggande psykoterapeututbildningar inom Stockholms län.

16. Uppgifterna har hämtats från utbildningsanordnarnas webbplatser oktober 2009.

psykoterapiutbildning eller motsvarande kompetens med sig från respektive utbildning.

I den grundläggande psykoterapiutbildning som ingår i psykologutbildningen kan studenten välja antingen en inriktning eller att få erfarenhet från flera inriktningar, beroende på var utbildningen genomförs. Läkare, som specialistutbildar sig till psykiater får oftast grundläggande psykoterapiutbildning som en särskild kurs inom utbildningen. De får dessutom handledning men får själva skaffa sig egenterapi, om de önskar kvalificera sig för den legitimeringsgrundande utbildningen. Innehållet i specialistkurserna ger i allmänhet en bred orientering.¹⁷

Behörighetsvillkor

De ursprungliga behörighetsbestämmelserna för att antas till steg 1-utbildningen hängde samman med att utbildningen hade dubbla mål och vände sig till många olika grupper med olika utbildning och yrkeserfarenhet. Ännu idag har grundläggande psykoterapiutbildning dubbla funktioner och de ursprungliga behörighetsbestämmelserna kvarstår till vissa delar.

Utbildningsanordnare med examenstillstånd för psykoterapeutexamen anger i stort sett samma behörighetskrav, medan kraven för övriga utbildningsanordnare varierar mer. Den förstnämnda gruppen anger i samtliga fall grundläggande högskolebehörighet som behörighetsvillkor för antagning. De flesta kräver också kompetens och erfarenhet från ett människovårdande yrke, om t.ex. 180 högskolepoäng (tidigare 120 poäng) där det ingår 150 timmar psykologi, sociologi, pedagogik, psykiatri eller motsvarande. Flera av utbildningsanordnarna kräver också intyg från arbetsgivare om möjlighet till psykoterapeutiska arbetsuppgifter under utbildningen. Någon anger krav på två års erfarenhet av psykosocialt arbete.

Flera av de enskilda utbildningsanordnarna anger helt andra krav. Några uppger tvåårig gymnasiekompetens, ibland förenad med erfarenhet från arbete inom människovårdande yrke. Andra anger utbildning i och erfarenhet av människovårdande yrke, medan ytterligare andra överhuvudtaget inte anger några specifika krav. Slutsatsen är att behörighetsvillkoren hos utbildningsanordnare utan examenstillstånd för psykoterapeutexamen skiftar betydligt mer och är i huvudsak mer tillåtande än för de utbildningsanordnare som har examenstillstånd för psykoterapeutexamen. För utbildningsanordnare med examenstillstånd för psykoterapeutexamen förefaller det som om behörighetsvillkoren även för att antas till grundläggande psykoterapiutbildning har stramats upp efter det att Högskoleverket genomförde utvärderingen av psykoterapeututbildningen.

17. Högskoleverkets rapport 2007:30 R.

Innehåll i utbildningen

Det huvudsakliga innehållet i dagens grundläggande psykoterapiutbildning består av psykoterapeutisk teori och metod, diagnostik, etik, juridik, vetenskapsteori, klientarbete under handledning samt egenerapi. Utbildningen omfattar vanligtvis 45–60 högskolepoäng, som genomförs på halvtid under ett och ett halvt till två år.

1977 års statliga psykoterapiutbildningsutredning fastställde att utbildningen skulle bestå av 240 timmar teori, handledning 120 timmar i grupp eller 60 timmar individuellt samt egenerapi 120 timmar i grupp eller 50 timmar individuellt. Litteraturen skulle omfatta 3 000 sidor. Några av utbildningsanordnarna har fortfarande ett innehåll som i stort sett motsvarar detta, men de flesta har gjort små förändringar över tiden.

Nuvarande psykoterapeututbildning

Yrkesexamen på avancerad nivå

Såväl generella examina som yrkesexamina, är enligt högskoleförordningens examensbilaga inplacerade på grundnivå eller på avancerad nivå. Generella examina på avancerad nivå bygger på utbildningar med examen på grundnivå.

Längre yrkesutbildningar och/eller yrkesutbildningar som bygger på examina på grundnivå leder till examina på avancerad nivå. Nuvarande psykoterapeututbildning är enligt högskoleförordningen en yrkesutbildning som leder till examen på avancerad nivå och bygger därmed på en utbildning med examen på lägst grundnivå. Målen i examensordningen anger vad studenten ska kunna, förstå och förhålla sig till då examen avläggs.

Psykoterapeutexamen utgör grund för utfärdande av bevis om behörighet för hälso- och sjukvårdspersonal. Legitimationen utfärdas av Socialstyrelsen på basis av avlagd psykoterapeutexamen.

Behörighet till utbildning på avancerad nivå

Behörighet till utbildningsprogram som leder till yrkesexamen på avancerad nivå anges i 7 kap. 29 och 31 §§ högskoleförordningen (1993:100). Där framgår att grundläggande behörighet till ett utbildningsprogram som leder till en yrkesexamen på avancerad nivå, där viss legitimation eller tidigare avlagd examen förutsätts, har den sökande som uppfyller dessa förutsättningar. För den särskilda behörigheten gäller att högskolan får bestämma vilka krav som kan ställas på kunskaper från tidigare kurser, men kraven ska vara helt nödvändiga för att studenten ska kunna tillgodogöra sig utbildningen.¹⁸

Genom den förändring i högskoleförordningen som trädde i kraft 1 juli 2007 skedde en uppstramning av behörighetskraven för att få avlägga psykoterapeutexamen. Tidigare skrivning ”... eller annan motsvarande utbildning”

18. Bilaga 2: *Tillträde till utbildning på avancerad nivå.*

som bidrog till problem med tolkning av behörighetsreglerna ersattes med "... eller annan motsvarande examen".

Inom högskolesystemet finns utöver psykoterapeututbildningen ytterligare två utbildningar som leder till en examen som förutsätter viss legitimation eller viss avlagd examen. Dessa utbildningar är barnmorskeutbildning och specialistsjuksköterskeutbildning som båda förutsätter avlagd sjuksköterskeexamen med legitimation.

Examensfordringar för psykoterapeutexamen

Psykoterapeutexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 90 högskolepoäng under en treårsperiod. Därtill ställs krav på avlagd psykologexamen (enligt 1982 års studieordning eller senare bestämmelser), läkarexamen med specialistkompetens i psykiatri eller barn- och ungdomspsykiatri, socionomexamen, eller annan motsvarande examen.

För de två sistnämnda grupperna krävs dessutom grundläggande psykoterapeututbildning.

För psykoterapeutexamen gäller också att studenten under utbildningen ska ha haft deltidstjänstgöring med psykoterapeutiska arbetsuppgifter.¹⁹

Behörighetsvillkor som anges av utbildningsanordnarna

För antagning till psykoterapeutprogrammet anger samtliga utbildningsanordnare följande krav på särskild behörighet:

- examen samt grundläggande psykoterapeututbildning enligt ovan
- yrkesverksamhet med psykoterapeutiska arbetsuppgifter under handledning i minst två år. (Läkare med specialistbevis i psykiatri uppfyller denna behörighet.)
- genomgången egenerapi om minst 50 timmar individuellt eller 110/120 timmar i grupp (ingår oftast i den grundläggande utbildningen)
- intyg från arbetsgivare om deltidstjänstgöring med psykoterapeutiska arbetsuppgifter under studietiden.

Innehåll i utbildningen

Psykoterapeututbildningen består enligt de flesta beskrivningar av tre olika huvudmoment: Teori inklusive litteraturstudier, kliniskt arbete inklusive handledning samt egenerapi. Teoriinnehållet består av psykoterapeutisk teori och metod, diagnostik, etik, juridik, vetenskapsteori samt forskningsmetodik.

Utöver det kliniska arbetet under handledning krävs, såsom framgår av examensordningen ovan, att studenten under utbildningen ska ha haft deltidstjänstgöring med psykoterapeutiska arbetsuppgifter.

Av de tre huvudmomenten ligger egenerapin utanför den egentliga utbildningen. Egenerapin har också under senare år kommit att ifrågasättas, dels beroende på vilken skolbildning utbildningen tillhör, dels beroende på otil-

19. Bilaga 3: *Examensfordringar för psykoterapeutexamen..*

räcklig evidens för värdet av egenerapi (se vidare avsnittet Egenerapi). Dessutom ligger också stora delar av det kliniska patientarbetet som krävs för att få ut examen utanför själva utbildningen.

Högskoleverket kan konstatera att psykoterapeututbildningen idag är en utbildning där flera av utbildningens väsentliga delar, som krävs för godkännande av utbildningen, i själva verket ligger utanför utbildningens ram.

Studenter och examina

Officiell statistik förs enbart över utbildningar med examenstillstånd. Ett absolut krav på avlagd psykoterapeutexamen för att erhålla legitimation som psykoterapeut har funnits sedan 1999. Dessförinnan genomförde Socialstyrelsen ekvivaleringar av motsvarande kompetens som underlag för legitimation. I samband med att examenskravet infördes fick Högskoleverket ta emot ansökningar om examenstillstånd från flera enskilda utbildningsanordnare med psykoterapeututbildning. De flesta utbildningsanordnare fick sina examenstillstånd mellan åren 2000 och 2002, vilket avspeglas i uppgifterna i tabellerna, men även därefter har ytterligare utbildningsanordnare tillkommit. Efter den nationella utvärderingen av psykoterapeututbildningen (2007) utfärdades ett stort antal ifrågasättanden av examenstillstånden med anledning av bristande kvalitet i utbildningen. Som en följd av dessa ifrågasättanden drogs sju examenstillstånd in 2009. Allt detta sammantaget medför att det blir svårt att göra statistiska jämförelser under en längre tidsperiod, då det gäller antal nybörjare, antal registrerade och antal utfärdade examina.

Antalet registrerade studenter på psykoterapeutprogram 1998/99–2008/09 vid statliga lärosäten respektive enskilda utbildningsanordnare

	98/99	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09
Statliga	130	126	128	117	197	254	313	343	338	326	354
Enskilda	12	24	24	293	429	410	501	539	433	384	333
Totalt	142	150	152	410	626	664	814	882	771	710	687

Källa: Universitets- och högskoleregistret, SCB.

Som en följd av nya examenstillstånd ökade antalet registrerade studenter på psykoterapeutprogrammen kraftigt i början av 2000-talet. Eftersom utbildningen sträcker sig över tre år, är antalet registrerade studenter fler än antalet nybörjare. Antalet registrerade studenter var som högst läsåret 2005/06, med 882 registrerade studenter på psykoterapeutprogrammet. Därefter har antalet minskat med cirka 200. En förklaring till nedgången är att det efter 2007 års utvärdering, ej antogs några nya studenter vid de fjorton utbildningsanordnare som fick ifrågasättande av examenstillståndet på grund av bristande kvalitet i utbildningen. Under läsåren 2001/02 och 2002/03 var det mer än dubbelt så många studenter registrerade hos enskilda utbildningsanordnare som hos statliga.

Antalet utfärdade psykoterapeutexamina 1998/99–2008/09 vid statliga lärosäten respektive enskilda utbildningsanordnare

	98/99	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09
Statliga	58	30	29	26	67	70	136	110	112	110	99
Enskilda	0	12	12	34	64	76	110	134	112	122	104
Totalt	58	42	41	60	131	146	246	244	224	232	203

Källa: Universitets- och högskoleregistret, SCB.

Ökningen av antalet nybörjare och registrerade studenter återspeglas i antalet utfärdade examina, med viss förskjutning i tiden.

Antal nybörjare på psykoterapeutprogram, andel kvinnor, andel över 35 år av nybörjare samt medianålder bland nybörjare

	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09
Antal nybörjare	235	308	179	272	294	147	210	184
Andel kvinnor %	76	76	79	77	78	81	71	75
Andel över 35 år %	94	93	94	91	94	99	89	88
Medianålder	47	47	46	45	47	47	43	44

Psykoterapeututbildningarna domineras starkt av kvinnor – i likhet med flertalet utbildningar till examina inom hälso- och sjukvårdsområdet. Av samtliga nybörjare på psykoterapeututbildningarna läsåret 2008/09 var 75 procent kvinnor. Denna andel har varierat mellan 71 och 81 procent under den senaste åttaårsperioden.

Medelåldern bland nybörjarna är hög, vilket beror på att psykoterapeututbildningen är en påbyggnadsutbildning som också kräver arbetslivserfarenhet. Medianåldern bland nybörjarna på psykoterapeututbildningar 2008/09 var 44 år. Den har sjunkit något de två senaste åren. Läsåret 2005/06 och 2006/07 var medianåldern bland nybörjarna 47 år, vilket innebär att medianåldern bland de examinerade blir cirka 50 år.

Den utvärderade psykoterapeututbildningen

Högskoleverket genomförde 2006/2007 en nationell utvärdering av samtliga psykoterapeututbildningar i landet.²⁰ Utvärderingen omfattade totalt arton utbildningar av vilka fyra uppfyllde kvalitetskraven för högre utbildning. Högskoleverket ifrågasatte examenstillstånden för resterande fjorton utbildningar. Utbildningsanordnarna fick ett år på sig att åtgärda kvalitetsbristerna. Därefter genomfördes en uppföljande kvalitetsutvärdering. Resultatet blev att Högskoleverket begärde att regeringen skulle återkalla examenstillstånden för sju av de fjorton utbildningarna. Regeringen beslutade i enlighet med Högskoleverkets begäran den 2 april 2009.

20. Psykoterapeututbildningen vid Stockholms universitet ingick inte i utvärderingen eftersom utbildningen startade där hösten 2006.

lakttagelser vid utvärdering av psykoterapeututbildningar

I den utvärdering som genomfördes av Högskoleverket åren 2006/2007 konstaterades ett antal problem med utbildningar som ingick i utvärderingen. Ett generellt konstaterande för de utbildningar som tidigare prövats för examenstillstånd var att utbildningarna inte förändrats särskilt mycket vare sig i innehåll eller i form sedan dess.²¹ De problem som noterades var framför allt följande.

Den ”fristående” grundläggande psykoterapeututbildningen (den som inte ingår i psykologutbildningen eller i specialiseringstjänster i psykiatri) som utgör ett krav för antagning till psykoterapeututbildningen. Denna utbildning är såsom tidigare nämnts helt oreglerad och ingår inte i något kvalitetsgranskningssystem för högskoleutbildning. Kraven för behörighet har varit mycket varierande vilket inneburit att studenter med mycket olika förkunskaper har antagits.

Utvärderingen visade också på *oklara behörighetskrav* då det gäller antagning till psykoterapeututbildning. En av anledningarna var de olika sätt som begreppet ”... motsvarande utbildning” tolkades på av utbildningsanordnarna. Utbildningen har, liksom alla andra utbildningar inom högskolevärlden, tidigare varit starkare reglerad bland annat då det gäller behörighetskrav för antagning. De särskilda krav som utbildningsanordnarna i dag ställer för antagning till utbildning härstammar från krav som en gång fastställts av universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Det stora problemet med bedömning av behörigheten, såsom det framgick i utvärderingen, var de motsvarande bedömningar av sökande som gjordes. Det ledde i flera fall till att studenter antogs utan nödvändiga förkunskaper och utan grundläggande högskolebehörighet. Utbildningsanordnaren betraktade i vissa fall grundläggande psykoterapeututbildning som en utbildning likvärdig med grundläggande högskolebehörighet. Detta påverkade i sin tur utbildningen på så sätt att det även på denna nivå i utbildningen kunde finnas stora olikheter mellan studenternas förkunskaper, vilket i sin tur påverkade studietakten i studentgruppen och själva genomförandet av utbildningen. Genom den förändring i examensordningen som skedde 2007, har förkunskapskraven förtydligats.

Förutsättningarna för att bedriva psykoterapeututbildningen varierade starkt, framför allt mellan de statliga och de enskilda utbildningsanordnarna. Många av de påpekanden som gjordes var en direkt följd av den bristande tillgången till disputerade lärare, handledare, klinisk praktik med mera. Dessa problem är i sin tur förknippade med de ekonomiska förutsättningarna att bedriva utbildningen. För de enskilda utbildningsanordnarna, som oftast också bedriver annan verksamhet som till exempel mottagningsverksamhet, utgör ofta utbildningsverksamheten ett av de ekonomiska ben som hela verksamheten vilar på. De enskilda utbildningsanordnarna har rätt att ta ut ”skälig” avgift

21. Lagen om yrkesverksamhet inom hälso- och sjukvårdens område medförde att legitimation för verksamhet som psykoterapeut endast utfärdades till den som avlagt examen från en utbildning med examenstillstånd. Detta medförde att ett stort antal utbildningsanordnare ansökte om examenstillstånd och prövades av Högskoleverket mellan åren 1999 och 2002.

för sin verksamhet. Avgifternas storlek påverkar rimligen möjligheterna för utbildningsanordnarna att ge utbildning av hög kvalitet.

Ett stort problem, som var mest förekommande i de små miljöerna, var förutom bristen på kompetenta lärare, också få tillsvidareanställda lärare och förekomsten av en och samma person med många olika roller i utbildningen. Det sistnämnda problemet inverkade också på studenternas rättssäkerhet.

Utbildningarnas innehåll och genomförande var ytterligare ett problem. Innehållet i utbildningarna regleras inte av någon central myndighet. Vad studenten ska kunna och förstå framgår av examensordningen. Högskolelagen slår fast att all utbildning i högskolan ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet.²² Detta gäller också för de psykoterapeutiska metoder och inriktningar som utgör grund för psykoterapeututbildningen. Utvärderingen slog fast att nya inriktningar som införs i utbildningarna ska vara väl underbyggda genom vetenskapliga studier. Undervisningen inom högskolan skulle enligt utvärderingen inte tillåtas vara en arena för experimenterande med nya inriktningar utan vetenskaplig underbyggnad. Ett annat problem var de starkt varierande krav som fanns bland annat för genomförande av examensarbetet men också för förutsättningarna att göra detta. För att kunna ställa samma krav på utbildningarna, vilket är en självklarhet då utbildningarna ska leda fram till samma examen och legitimation, måste också förutsättningarna vara likvärdiga.

Ett annat genomförandeproblem var *bristen på kompetenta handledare*. *Handledningen* på de patientbehandlingar som ingår i utbildningen är av stor betydelse för kunskapsuppbyggnaden och för den professionella utvecklingen. Därför är också tillgången på vetenskapligt och pedagogiskt kompetenta handledare av stor betydelse. *Utbildning av handledare* blir därmed en viktig förutsättning för psykoterapeututbildning med god kvalitet.

Svårigheter med den kliniska praktiken – både då det gällde antal handledningsfall inom utbildningen och då det gällde studentens möjligheter att få klinisk praktik med ett innehåll som motsvarar utbildningens krav, samt problem med ansvaret för den kliniska praktiken och dess innehåll. Det framgick tydligt vid utvärderingen att svårigheter med att få till stånd adekvat klinisk praktik allvarligt försvagar utbildningens kvalitet.

Ytterligare ett problem som blev uppenbart genom utvärderingen var de svårigheter som fanns för *utbildningar i små utbildningsmiljöer* att klara av de krav som ställs på en högskoleutbildning. En högskolemässig miljö ska kunna stimulera självständighet och kritiskt tänkande. Detta blir inte alltid lätt i en liten miljö. Det är inte heller lätt för en student i en liten miljö att agera kritiskt. Den lilla miljön skapar ofta ett ömsesidigt beroende som inte gynnar den högskolemässiga utvecklingen.

Ytterligare en viktig iakttagelse var *studenternas relativt höga ålder* då de avlägger psykoterapeutexamen.

22. 1 kap. 2 § högskolelagen (1992:1434) samt 2 § lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina

Psykoterapi och psykoterapeututbildning i ett europeiskt perspektiv

Fri rörlighet och reglerade yrken

Den fria rörligheten för tjänster är en av den europeiska unionens grundvalar. Det innebär att unionens medborgare ska kunna arbeta i valfritt EU-land utan särskilt arbetstillstånd. Även Eftaländerna²³ – Island, Liechtenstein, Norge och Schweiz – omfattas av samma regelverk som EU då det gäller fri rörlighet på arbetsmarknaden. Problem kan emellertid uppstå för yrken som är reglerade och därmed kräver behörig utbildning. Ett yrke kan vara reglerat i ett EU-land, men inte i ett annat. Dessa problem har lösts genom särskilda EU-bestämmelser för medborgare med reglerade yrken.²⁴ Om ett yrke är reglerat i hemlandet, men inte i värdlandet, behövs ej något formellt erkännande av examensbeviset för att utöva yrket i värdlandet. När omvända förhållanden råder ska värdlandet godkänna utbildningen. I Sverige görs denna bedömning av Socialstyrelsen dit det inkommer relativt få ansökningar om svensk legitimation som psykoterapeut. 2007 utfärdades sju legitimationer för psykoterapeuter med utbildning från annat EU/Efta-land, 2008 var motsvarande antal tre och 2009 fyra.

För att underlätta överblicken för vilka yrken som är reglerade i respektive land har Europeiska kommissionen upprättat en databas, *Database of Regulated Professions*, till vilken samtliga EU/Efta-länder anmäler yrken som omfattas av regleringar.

Reglerade yrkeskategorier på olika nivåer

Inom den europeiska unionen finns tre system för att erkänna yrkeskvalifikationer:

- *Minimikrav* som är gemensamma för vissa yrkeskategorier.
- *Särskilda regler och förordningar* för yrken inom hantverk och handel.
- *Generella EU-regler* för yrken som inte omfattas av ovan nämnda system.

Yrken som omfattas av de gemensamma minimikraven är läkare, tandläkare, sjuksköterska inom allmän hälso- och sjukvård, farmaceut, barnmorska, veterinär samt arkitekt²⁵. Dessa yrkeskategorier kan alltså arbeta fritt inom hela unionen. Psykoterapeutyrket sorterar under den tredje kategorin och regleras av generella regler för erkännande av yrkeskvalifikationer.

23. European Free Trade Association.

24. EU-direktivet 2005/36/EG.

25. Arkitekt är inte ett reglerat yrke i Sverige, men omfattas inom EU av dessa gemensamma minimikrav.

De generella reglerna i EU/Efta för psykoterapeutyrket kräver oftast dels ett examensbevis över avslutad utbildning på eftergymnasial nivå om minst tre och högst fyra år (eller motsvarande längd på deltid vid universitet, högskola eller utbildningsinstitution på motsvarande nivå), dels praktik inom yrket.

Varierande lagstiftning

Det finns inte någon samsyn om vad som i respektive land tolkas som reglering. De europeiska länderna har ofta olika juridiska system, vilket gör det svårt att överblicka lagstiftningen i respektive land. Ett yrke som ingår i databasen kan omfattas av regler i ett europeiskt land som på intet sätt motsvarar regler som gäller i Sverige. I vissa länder finns dessutom lagar på delstatsnivå. Till exempel kan en reglering avse enbart en specifik användning av titeln. För psykoterapeutyrket motsvarar de regleringar som återfinns i andra europeiska länder sällan det som i Sverige förknippas med en psykoterapeutlegitimation. Länder kan ha reglerat användningen av titeln psykoterapeut²⁶, men det betyder inte att det finns lagar som reglerar vem som får bedriva psykoterapi. I andra länder är inte titeln reglerad, men det är reglerat vem som får utöva psykoterapi. Psykoterapeuttiteln är skyddad i nio av de 31 EU/Efta-länderna.

Även om ett land har lagar som reglerar psykoterapi så betyder det inte att dessa har särskilt mycket gemensamt med svenska bestämmelser. Av de 31 länder som ingår i undersökningen har tolv länder lagar som på ett eller annat sätt reglerar det professionella utövandet av psykoterapi. Bland dessa länder återfinns bland andra Sverige, Finland, Italien och Österrike. Sex länder förbereder ny lagstiftning på området.²⁷

Olika former av reglering

I de flesta länder i Europa finns någon form av kontrollsystem för utövande av psykoterapi. De utgörs antingen av respektive lands lagstiftning eller av någon professionell/frivillig organisations regelsystem som kontrollerar vem som får utöva psykoterapi.²⁸ Framför allt förekommer fyra olika former av regleringar:

- Reglering som är lagstadgad inom landets jurisdiktion.
- Reglering via en professionell organisation som är erkänd av staten.
- Reglering via en professionell organisation som inte är erkänd av staten.
- Reglering som bygger på frivillig kontroll via en organisation.

Därtill finns ett fåtal länder som inte alls erkänner psykoterapeuter som enskild profession. Där anses psykoterapi vara en del av psykiaters eller psykologs utövande. Å andra sidan omfattar eventuella regleringar för dessa yrken också den psykoterapeutiska praktiken.

26. Bilaga 4: Översikt över länder med skyddad titel m.m.

27. Bilaga 5: Europeiska länder med/utan psykoterapilagar.

28. Lane, 2009.

Multiprofessionellt utövande eller specialisering

Europeisk psykoterapiforskning bedrivs inom medicin, psykologi, socialt arbete och pedagogik. I vissa länder ses utövande av psykoterapi som en multiprofessionell aktivitet, medan det i andra länder är starkt förknippat med en viss yrkeskategori. Hur och av vem psykoterapi utövas varierar från land till land. I Tyskland gjordes nyligen en stor genomgång av den europeiska psykoterapin²⁹ där 21 olika länder ingick. Rapportens slutsats var att de grundprofessioner som arbetar med psykoterapi markant skiljer sig mellan länderna. Det finns således inte en europeisk samsyn för vilka yrkesgrupper som ska bedriva psykoterapi. En förklaring till bristen på samsyn kan vara att ämnet gränsar till flera akademiska discipliner.³⁰

Samtliga länder i den tyska undersökningen är emellertid överens om att det är en yrkesutövning som både psykolog och läkare kan specialisera sig i. Exempel på andra yrkesgrupper som utövar yrket är socionom, sjuksköterska, pedagog och teolog. Dessutom förekommer en grupp övriga yrken där bland annat mentalskötare och personer med filosofie kandidatexamen i filosofi återfinns.³¹

Utbildning

Kraven på utbildning till psykoterapeut varierar starkt mellan de europeiska länderna. I flera av länderna är yrket ett specialistyrke och bygger vidare på en eller enbart några olika professioner inom vården, (t.ex. Italien, Ungern, Tyskland, Slovakien, Liechtenstein och Frankrike) medan det i några andra länder (t.ex. Österrike, Finland, Rumänien och Bulgarien) är ett multiprofessionellt yrke som kan bygga vidare på många olika grundyrken.³²

Utbildningens längd utgörs oftast av 2–5 år på deltid, ibland uppdelat i två steg.

Även i de europeiska länderna består utbildningen till största del av teori, klinisk praktik med handledning samt egenterapi. Krav på egenterapi regleras i sex av de tolv länderna som har psykoterapilagstiftning (Italien, Österrike, Finland, Nederländerna, Tyskland och Rumänien). För dessa länder anges oftast också antal timmar både vad gäller teoretisk utbildning och klinisk praktik.³³

Organisationer för samordning av psykoterapi i Europa

Två av de större europeiska intresseorganisationer, European Association for Psychotherapy (EAP) och European Federation of Psychologists' Associations

29. Strauß & Brähler, m.fl. 2009.

30. Ginger, 2009.

31. Strauß & Brähler, 2009, *Grundprofession för psykoterapeuter*.

32. Bilaga 4: Översikt över länder med skyddad titel m.m.

33. Bilaga 6: Översiktlig beskrivning av utbildning i länder med psykoterapilagstiftning.

(Efpa), arbetar båda bland annat för att samordna europeiska psykoterapeututbildningar och för att klargöra vem som är behörig att bedriva psykoterapi.

EAP är en organisation som skapades 1991 för att ena de europeiska länderna kring en mer enhetlig syn på psykoterapi. De har dels lagt fram förslag till gemensamma riktlinjer för psykoterapeututbildning i Europa, dels skapat European Certificate in Psychotherapy (ECP), vars mål är ett ömsesidigt erkännande av psykoterapeutexamen mellan länderna i Europa. För att erhålla ett ECP ställs vissa specifika krav på utbildningen. Den måste omfatta minst sju år och 3 200 timmar, varav fyra år specifikt inriktat på psykoterapi.³⁴ Trots att den svenska legitimationsgrundande psykoterapeututbildningen uppfyller dessa krav finns det enligt EAP:s register³⁵ endast 16 personer i Sverige som innehar det europeiska certifikatet.

Efpa driver också frågan kring en mer enhetlig europeisk syn på psykoterapi och strävar efter samordning mellan kliniskt arbete och forskning. Genom att skapa en naturlig koppling mellan psykologi och psykoterapi hoppas de kunna införliva den psykologiska kunskapen i den psykoterapeutiska praktiken och att den psykoterapeutiska praktiken ska berika den psykologiska insikten.

Antal terapeuter och inriktningar i olika europeiska länder

EAP redovisar på sin webbplats en beräkning av antalet psykoterapeuter i olika europeiska länder. Av redovisningen framgår att det är ett stort spann mellan det psykoterapeuttätaste landet i Europa och det land med minst antal psykoterapeuter. I Österrike finns enligt uppgift 86 psykoterapeuter per 100 000 invånare medan det i till exempel Litauen finns fyra psykoterapeuter per 100 000 invånare. I Sverige finns enligt samma undersökning 55 psykoterapeuter per 100 000 invånare. Noterbart är att de flesta av de tio länder som har flest psykoterapeuter per 100 000 invånare även har förhållandevis tydlig lagstiftning för såväl titeln psykoterapeut som för utövande av psykoterapi.

Från en något äldre undersökning framgår vilka olika inriktningar som förekommer i Europa. Psykodynamisk terapi (91 procent), familjeterapi (84 procent), kognitiv beteendeterapi (78 procent) samt gestaltterapi (81 procent) var de inriktningar som var vanligast förekommande i Europa år 2000. Gestaltterapi är således en psykoterapiinriktning som är utbredd i Europa, men som i Sverige inte finns representerad via en legitimationsgrundande utbildning. Värt att notera är också att länder som Italien och Storbritannien hade förhållandevis många olika inriktningar representerade.

34. EAP, 2009. Certificate for Psychotherapy.

35. EAP 2010. Register for ECP-Psychotherapists.

Slutsatser som kan dras med ledning av den europeiska utblicken

Den studie som genomförts visar att hälso- och sjukvårdslagstiftningen i de olika europeiska länderna har stor inverkan på frågor som rör psykoterapi och psykoterapeututbildning. Ländernas lagstiftning på området skiljer sig åt på ett markant sätt och lagstiftningen i de olika länderna har inte mycket gemensamt, vare sig organisatoriskt eller regelverksmässigt. De europeiska länderna har ofta olika juridiska system, vilket gör det svårt att överblicka lagstiftningen i respektive land. Det finns inte heller en samsyn då det gäller vad som tolkas som en reglering.

Enbart sju yrken är reglerade i samtliga EU-länder och omfattas av minimikraven för fri rörlighet. Psykoterapeuterna ingår inte i den gruppen. Av studien framgår att det saknas en gemensam uppfattning i de olika länderna om vilka yrkesgrupper som ska bedriva psykoterapi och hur psykoterapeututbildningen ska genomföras och vad den ska innehålla.

Det finns inte något europeiskt regelverk som slår fast hur en psykoterapeututbildning ska se ut, men det finns generella EU-regler som tillämpas vid ömsesidigt erkännande av varandras utbildningar. Genom EAP förekommer försök att lägga fast gemensamma riktlinjer och skapandet av det europeiska certifikatet för psykoterapeuter kan betraktas som en början till sådana riktlinjer.

Mångfalden av olika inriktningar är påtaglig i de europeiska länderna.

Den europeiska genomgången visar att utövandet av psykoterapi och utbildning av psykoterapeuter kan variera stort mellan länder i Europa. Olika lagstiftning och regleringar, en mångfald olika inriktningar och olika krav på utbildningar gör att det i dagsläget inte finns något som pekar i en bestämd riktning åt vilket håll Sverige bör gå då det gäller psykoterapeututbildningen. Det blir därför viktigt att vi utgår från vår egen lagstiftning, våra egna erfarenheter och förutsättningar samtidigt som vi inte utestänger möjligheterna att den svenska psykoterapeututbildningen kan erkännas i olika europeiska sammanhang.

Psykotera­pins framtid

Psykotera­pin i Sverige har en etablerad roll som behandling av psykisk ohälsa och behovet av psykotera­pi kommer att vara stort i framtiden. Det understryks inte minst i de av Socialstyrelsen nyligen fastlagda riktlinjerna för behandling av ångestsyndrom och depressioner. Där förespråkas psykotera­pi som ett förstahandsalternativ vid behandling av lättare till medelsvåra sådana tillstånd, den typ av psykiska problem som är vanligast förekommande. Psykotera­pi kommer fortsättningsvis att efterfrågas även av individer utan säker psykiatrisk diagnos. Det är sökande som ofta har ett påtagligt psykiskt lidande, som i många fall medför nedsatta funktioner i relationer och arbetsliv och i vissa fall innebär betydande inskränkningar av livsföringen.

För att tillgodose nämnda vårdbehov kommer det att finnas ett stort behov av att rekrytera personal med erforderlig kompetens. Det gäller såväl den psykiatriska vården som andra vårdformer. Den psykiatriska vården har under de senaste decennierna minskat slutenvården till förmån för öppna vårdformer, där psykotera­pin utifrån de ovan nämnda riktlinjerna förväntas inta en viktig funktion som behandlingsalternativ. Det gäller även för primärvården, där många vård­sökande har en psykosocial problematik med eller utan somatiska symptom. I samband med att primärvården alltmer övertar rollen som ”första linjens vård­givare” vid psykisk ohälsa förstärks dessutom behovet av psyko­terapeutiska insatser inom denna vårdform. För detta ändamål kommer det att vara viktigt att säkerställa en tillräckligt hög psyko­terapikompetens inom organisationen. Även inom den privata sektorn, som idag tar emot många patienter för psyko­terapeutiska insatser och fortsättningsvis säkert kommer att göra det, krävs nyrekrytering av psyko­terapeuter.

Behovet och efterfrågan av psyko­terapeutiska behandlingsinsatser är beroende av faktorer som å ena sidan är allmänna och återkommande och å den andra är tids- och situationsbetingade. Till den förra kategorin räknas den typ av problem, som har en bakgrund i konstitutionella, utvecklingsmässiga, familjebetingade, existentiella och i övrigt specifikt och individuellt traumatiska omständigheter. I dessa fall torde befolkningens behov av psyko­terapi vara tämligen oförändrat över tid.

Beträffande tids- och situationsbetingade förutsättningar står psyko­terapin under ett ständigt inflytande av en rad faktorer, som i viss mån kommer att utveckla och modifiera grad och form av psyko­terapeutiska tillämpningar. En successiv förändring av sjukdomspanoramats och av för individen tidsrelaterade anpassningsproblem har här betydelse. Dessa är i sin tur beroende av samhällsutvecklingen med bland annat konjunkturen, migrationen och sysselsättningen som betydelsefulla faktorer. Ekonomisk osäkerhet, krav på större rörlighet på arbetsmarknaden, effektivisering och kortsiktighet inom flera samhällssektorer, allt fler instabila familjemönster, arbetslöshet och sjuk-

skrivningar är exempel på omständigheter, som utsätter individen för betydande stress och som i många fall resulterar i psykiska problem. För flera av dessa individer torde psykoterapeutiska insatser bli aktuella.

Psykoterapin kommer troligen även att förändras med utvecklingen av riktade insatser för specifika diagnosgrupper. Tendensen finns redan idag vilket framgår av Socialstyrelsens aktuella riktlinjer för behandling av ångest och depression. Psykoterapimetoderna kommer i och med detta att utvärderas i förhållande till hur verkningsfulla de är vid exempelvis depressioner, fobier och paniktillstånd. Detta driver på utvecklingen av alltmer specialiserade tillämpningar av psykoterapi. Exempelvis kommer dagsaktuella terapiformer, baserade på manualiserade och internetbaserade tekniker, att vidareutvecklas.

I sammanhanget är det viktigt att inte glömma psykoterapibehovet hos de många vårdsökande, som har komplexa och sammansatta störningar – exempelvis den stora gruppen med personlighetsstörningar – och som är mindre betjänta av psykoterapimetoder inriktade på och utvärderade för behandling av avgränsade tillstånd. Det understryker det forstsatta behovet av kvalificerade ”generalister” inom psykiatriområdet. En särskild omständighet att ta i beaktande vid psykoterapeutisk behandling i framtiden är den allt vanligare förekomsten av medicinering med psykofarmaka, som ofta är samtidig med psykoterapin. I och med att förskrivningen ökat markant under senare tid, är det en uppgift för framtidens psykoterapeuter att utveckla förståelse för interaktionen mellan dessa behandlingsformer och hur den ska hanteras på ett konstruktivt sätt. På motsvarande sätt bör landvinningar på de neuropsykologiska och neuropsykiatriska områdena behöva förstås och integreras i den psykoterapeutiska praktiken.

Frågan om betydelsen av olika psykoterapiinriktningar har länge varit föremål för debatt och givit upphov till motsättningar mellan företrädare för skilda metoder. Tidigare har psykodynamisk terapiinriktning varit dominerande och idag prioriteras kognitivt beteendeterapeutiska metoder. Det kommer framledes att visa sig nödvändigt att värna om mångfalden inom psykiatriområdet och att båda dessa huvudinriktningar finns representerade i vården. Aktuell forskning har tydliggjort att valet av psykoterapimetod måste ställas i relation till andra viktiga faktorer för behandlingsutfallet såsom patient- och terapeutvariabler samt arbetsalliansen mellan terapeut och patient. Detta kommer förhoppningsvis att leda till en öppnare och mer fördomsfri dialog mellan psykoterapeuter skolade i olika psykoterapiformer. Den stora och utmanande frågan inför framtiden är att bättre kunna vägleda patienter till att välja den psykoterapeutiska behandling som de är bäst lämpade för och som harmonierar med vederbörandes förväntningar och förutsättningar. Denna målsättning måste sättas i fokus inom såväl forskning som utbildning i ämnet.

Legitimerade psykoterapeuter och deras arbetsmarknad

Enligt Socialstyrelsens *Statistik om hälso- och sjukvårdspersonal* (publiceringsår 2009) fanns 2008 5 527 utfärdade legitimationer för psykoterapeuter, varav

4 162 under 65 år. Vidare framgår av Socialstyrelsens register över hälso- och sjukvårdspersonal att det mellan åren 1999 och 2009 utfärdades 2 402 legitimationer för psykoterapeuter. De fem dominerande inriktningarna är psykodynamisk individualpsykologi (1 108), familjeterapi (424), kognitiv psykoterapi (388), kognitiv beteendeterapi (219) samt barn- och ungdomspsykoterapi (151).

De flesta legitimerade psykoterapeuters grundprofession är psykolog, därefter följer socionom, sjuksköterska och specialistläkare. Huvuddelen av de legitimerade psykoterapeuterna arbetar inom psykiatrin men de är också verksamma inom den somatiska vården, primärvården, socialtjänsten, företagshälsovården och inom den privata sektorn. Enligt Socialstyrelsens statistik för november 2007 var 3622 psykoterapeuter sysselsatta inom hälso- och sjukvården, därav 1832 psykologer och 360 läkare. Av siffrorna framgår vidare att drygt en tredjedel av dessa idag befinner sig i åldersgruppen 55 år och uppåt.

De närmaste åren beräknas således pensionsavgångarna öka och det kan leda till brist på den specialistkompetens som en legitimerad psykoterapeut innehar. För att svara mot det kommande behovet behöver antalet utbildade psykoterapeuter öka.

Psykoterapeututbildning i framtiden

Högskoleverkets utredningsuppdrag innebär bland annat att "... föreslå hur en ökad kvalitet i utbildningen kan säkerställas". Det är varje utbildningsanordnares ansvar att sörja för att utbildningen håller hög kvalitet. Högskoleverkets roll är inte att detaljstyra eller detaljreglera utbildningen varken till innehåll eller till form, men mot bakgrund av uppdraget, som i sin tur är en följd av ett stort antal återkallade examenstillstånd, krävs att det anges tydligare riktlinjer för utbildningen än vad som vanligtvis är fallet vid liknande uppdrag. Psykoterapi bygger, såsom tidigare nämnts, på såväl psykologisk behandlingsmetodik som på ett terapeutiskt förhållningssätt. För att kunna ställa diagnoser och möta patienters skiftande behov av behandling krävs att psykoterapeututbildningen vilar dels på gedigen teoretisk grund dels på gedigen praktisk erfarenhet.

I den genomförda utvärderingen definierades kvalitetskrav för olika delar av utbildningen. För patientsäkerheten, och den utsatta situation som patienter befinner sig i, är det viktigt att utbildningarna kan ge de blivande psykoterapeuterna kunskaper med tillräcklig djup och bredd. Det är också viktigt att utbildningarna kan anpassas för att möta både samhällets och den enskilde patientens nya och skiftande behov.

Psykoterapeututbildning – specialistutbildning

För att svara mot framtidens krav på psykoterapeutisk specialistkompetens, såsom det skisserats med hjälp av utredningens sakkunniga, *föreslår Högskoleverket* att psykoterapeututbildningen ska vara en specialistutbildning. Den ska bygga på innehåll från utbildningar som kan utgöra baskunskap för yrkes-

utövningen. Utbildningar med examen som kan svara mot dessa krav för psykoterapeututbildningen föreslås vara psykologexamen, läkarexamen med specialistkompetens inom psykiatri, specialistsjuksköterskeexamen med inriktning mot psykiatri samt socionomexamen. Grundläggande psykoterapeututbildning bör integreras i samtliga utbildningar som kan utgöra grund för examen.

Psykoterapeututbildningen omfattar idag 90 högskolepoäng. I dessa högskolepoäng inkluderas inte kravet på deltidstjänstgöring med psykoterapeutiska arbetsuppgifter (den kliniska delen av utbildningen som krävs för att få examen och därmed också legitimation). För att skapa förutsättningar för ökad kvalitet i utbildningen föreslår *Högskoleverket* att även den kliniska delen, ska integreras i utbildningen, både vad gäller genomförande och poäng. Psykoterapeututbildningen kommer då att omfatta 180 högskolepoäng.

Förslaget medför en förändring av skrivningen i examensordningen för psykoterapeutexamen.

Den kliniska delen av psykoterapeututbildningen

Ett stort problem med utbildningen har varit studentens möjligheter till adekvat klinisk praktik, både under utbildningen och under den tid som ligger utanför själva utbildningen. De praktikfall som idag ingår i utbildningens 90 högskolepoäng är alltför få för att studenten ska få en rimlig möjlighet att uppnå den kompetens som krävs för examen, både med tanke på patientsäkerhet och på möjligheten för terapeuten att ge en god och säker vård.

För att säkra och stärka den kliniska kunskapen hos den utexaminerade psykoterapeuten anges i examensordningen att studenten, parallellt med de teoretiska studierna, ska ha genomfört psykoterapeutiska arbetsuppgifter på deltid för att få ut examen. I högskoleförordningens examensbilaga finns inte motsvarande krav för någon annan examen. Kravet är dock absolut nödvändigt för att garantera patientsäkerheten.

För närvarande ligger således denna del av den kliniska praktiken helt utanför de 90 högskolepoängen som utbildningen omfattar.

Ansvaret för att få möjligheter att genomföra relevant praktik ligger på studenten. Vid utvärderingen av psykoterapeututbildningarna framgick att flera studenter hade genomfört den kliniska praktiken på den egna mottagningen eller i offentlig verksamhet med obetydlig anknytning till psykiatri eller psykoterapi och fått denna praktik godkänd för examen.

Högskoleverket anser att det är av stor betydelse att skapa en starkare koppling mellan den teoretiska delen av utbildningen och den kliniska del som nu ligger utanför själva utbildningen. En genom avtal reglerad och kvalitets-säkrad praktik skulle stärka utbildningens totala kvalitet samt innebära en bättre lösning både för studenten, den blivande psykoterapeuten och för framtida patienter. En närmare samverkan mellan utbildningsanordnaren och en arbetsplats där studenten kan fullgöra den kliniska praktiken under handledning är en förutsättning för en sådan kvalitetshöjande åtgärd.

Avtal om den kliniska praktiken

Högskoleverket föreslår att det för den kliniska delen av utbildningen sluts avtal mellan utbildningsanordnare och vårdgivare – landsting, kommunal, statlig eller annan enhet – som förbinder sig att tillhandahålla praktik som innehåller moment som specificeras i ett avtal. Avtalen om samarbete kan ha olika form beroende på praktikens inriktning.

Den kliniska praktiken som ska integreras med utbildningen kan av vårdgivaren administreras antingen i form av fasta eller tillfälliga praktikplatser. Fasta praktikplatser kan till exempel inrättas i form av utbildningsanställningar som upphör när studenten avslutat sin utbildning. Då sker en rotation och en ny psykoterapeutstuderande får möjlighet till denna utbildningsanställning. Praktikplatsen kan också vara tillfällig och inrättas hos vårdgivaren vid behov.

Praktikarbetet bör till övervägande delen (förslagsvis 70 procent) bestå av psykoterapi och psykiatrisk/psykologisk diagnostik. Teamarbetet där det görs bedömning av patienters psykoterapibehov, terapiplanering och uppföljning samt fortlöpande behandlingskonferenser, är centrala verksamheter för den studerandes kliniska utveckling. Studenten bör ha fortlöpande handledning på terapifall som behandlas under praktiktiden, förutom den handledning som motsvarar den som idag ges inom ramen för utbildningens 90 högskolepoäng. En mentor bör ge fortlöpande stöd för studentens kliniska utveckling.

Högskoleverket menar att en sådan närmare koppling mellan den teoretiska delen av utbildningen och den kliniska delen medför en kvalitetsförstärkning som innebär möjlighet att slopa det särskilda behörighetskravet på psykoterapeutiskt arbete under två år mellan den grundläggande utbildningen och psykoterapeututbildningen, som nu är praxis hos utbildningsanordnarna.

Totalt sett stärker förslaget förutsättningarna för ökad kvalitet i utbildningen samtidigt som det bidrar till att arbetsgivaren och allmänheten får tillgång till fler psykoterapeuter under utbildning. Högskoleverket anser att detta är det enskilt viktigaste förslaget för att stärka utbildningens kvalitet.

Konsekvenser

Förslaget att införliva examensordningens nuvarande krav på "... deltidstjänstgöring med psykoterapeutiska arbetsuppgifter" i den formella utbildningen innebär förutsättningar för studenten att få bättre möjlighet till relevant klinisk verksamhet. Genom att praktiken regleras i avtal mellan utbildningsanordnaren och vårdgivaren kan det ställas högre krav på denna del av utbildningen än vad som görs idag. Utbildningsanordnaren kan på detta sätt ta ett större ansvar för att studenten får "rätt" praktik av hög kvalitet. Kopplingen mellan teori och praktik stärks avsevärt.

Kravet på avtal för praktikdelen i utbildningen medför ökade kostnader för utbildningen. Högskoleverket bedömer dock att en sådan förändring av utbildningen medför så stora kvalitativa vinster att det måste skapas ekono-

miskt utrymme för detta. Förslaget medför fördelar för både studenten, arbetsgivaren och den vård sökande allmänheten.

Studenten får möjlighet att under den kliniska praktiktiden befinna sig i ett sammanhang där psykoterapeutiska arbetsuppgifter utförs och diskuteras. Dessutom får studenten handledning även på denna del av utbildningen.

Både vårdgivaren och allmänheten får tillgång till psykoterapeuter under utbildning som kan bidra till att förmedla psykoterapi till sökande inom olika områden.

Hur detta samarbete ska ske behöver utredas vidare med hänsyn tagen till olika juridiska aspekter med avseende på bland annat utbildningsanställningar samt med avseende på övriga konsekvenser av förslaget.

Grundläggande psykoterapiutbildning som en del av baskompetensen

Utöver kunskaper från tidigare nämnda utbildningar, ska psykoterapeututbildningen också bygga på grundläggande psykoterapikompetens. Denna bör inhämtas inom respektive utbildning före den nu föreslagna psykoterapeututbildningen. Grundläggande psykoterapiutbildning föreslås därför ingå i samtliga de utbildningar som kan utgöra grund för psykoterapeututbildning och anpassas dels till de kunskaper som studenten har med sig från respektive utbildning, dels till de kunskaper som behöver kompletteras för att det ska vara möjligt att tillgodogöra sig specialistutbildningen. Enligt Högskoleverkets sakkunniga är det nödvändigt att den grundläggande psykoterapiutbildningen ger bred kunskap om de viktigaste psykoterapiformerna. Kunskaperna från grundläggande psykoterapikurser ska kvalificera för fortsatta studier inom samtliga psykoterapiinriktningar. Utbildningen bör förmedla kunskap om grundläggande psykologisk teori (kognition, motivation, emotion och neuropsykologi), utvecklingspsykologi, psykopatologi, inkl. psykiatrisk diagnostik, etik- och juridikfrågor samt intervju- och samtalsmetodik. På detta sätt får studenterna en gemensam grund inför psykoterapeututbildningen.

Nuvarande psykologutbildning och specialiseringstjänstgöring i psykiatri för läkare innehåller båda kurser i grundläggande psykoterapi som ger en bas för psykoterapeututbildning. *Högskoleverket föreslår* att regeringen ger något eller några berörda lärosäten i uppdrag att tillsammans med Högskoleverket se över hur motsvarande kurser i grundläggande psykoterapi kan införas i socionomutbildningen respektive specialistsjuksköterskeutbildningen med psykiatrispecialitet³⁶. Motsvarande innehåll i psykologutbildning och i specialiseringstjänstgöring i psykiatri bör också ses över samtidigt.

Att integrera grundläggande psykoterapikurser i de utbildningar som ska kunna utgöra förkunskapskrav för psykoterapeututbildningen och att anpassa dessa kurser så att de tillsammans med respektive grundprofessionsutbildning utgör ett likvärdigt underlag för en treårig specialistutbildning ger enligt Hög-

36. Förslaget utgår från specialistsjuksköterskeexamen såsom den ser ut idag.

skoleverket förutsättningar för att stärka kvaliteten i utbildningen. Samtidigt är det ett sätt att lösa problemen med att studenter kommer in i utbildningen med mycket olika kunskapsnivåer.

Som en följd av ovanstående *föreslår Höskoleverket* att den nuvarande grundläggande psykoterapiutbildningen avvecklas som "fristående" förkunskapskrav till psykoterapeututbildningen.

Förslaget medför en förändring av skrivningen i examensordningen för psykoterapeutexamen.

Konsekvenser

Idag deltar ett stort antal studenter i olika grundläggande psykoterapiutbildningar hos olika utbildningsanordnare.

För att enskilda studenter med socionomexamen eller motsvarande examen, som sökt och antagits till grundläggande psykoterapiutbildning i förvisningen om att därefter ha möjlighet att söka psykoterapeututbildning, inte ska drabbas av de nya reglerna *föreslår Höskoleverket* att det införs övergångsregler.

För de studenter som i framtiden genomför utbildningar med integrerad grundläggande psykoterapiutbildning men inte ämnar fortsätta med psykoterapeututbildning blir denna del av utbildningen ett kompetenshöjande inslag, som medför att de blir bättre rustade i sin grundprofession för att möta patienter/motsvarande.

Psykoterapeututbildningens teoretiska innehåll

Höskoleverket menar att det är viktigt att psykoterapeututbildningen, såväl som all annan höskoleutbildning, vilar på vetenskaplig grund, det vill säga baseras på kvantitativ och kvalitativ forskning om betydelsen av metod-, terapeut- och patientfaktorer. Amerikanska, norska och svenska psykologförbunden har antagit ett policyuttalande om evidensbaserad praktik, nämligen att kliniskt arbete ska stå på tre ben: vetenskaplig evidens, klinisk erfarenhet och omdöme samt patientens preferenser och förutsättningar. En bra terapeututbildning bör enligt denna policy utveckla studenten avseende alla tre aspekterna.

Från Psykologförbundets policy och riktlinjer för evidensbaserad praktik framgår att evidens kan vara både vetenskaplig och genererad i praktik, vilket ställer höga krav på både utbildning och fortbildning.

En psykoterapeututbildning med hög kvalitet ska enligt Höskoleverkets mening ge sådan vetenskaplig skolning som möjliggör värdering av samt ett kritiskt förhållningssätt till ny teoretisk och praktisk kunskap. Höskoleverket menar att utbildningen ska ge kännedom om de behandlingsmetoder som har evidens för olika typer av problematik, oavsett vilken inriktning utbildningen har.

Psykoterapeututbildning på vetenskaplig grund bör också enligt Höskoleverkets mening bidra till att komma bort från de stridigheter som finns mellan olika metoder och deras plats i utbildningen.

Då psykoterapeututbildningen inrättades övervägde Socialstyrelsen vilken vetenskaplig dokumentation som fanns för de inriktningar som skulle ges. Sedan dess har dessa inriktningar betraktats som accepterade och vidare dokumentation om "evidensprövning" har inte krävts. Vid Högskoleverkets senaste utvärdering begärdes dock vetenskaplig dokumentation för sådana nya inriktningar, som vissa utbildningsanordnare med examenstillstånd i några fall valt att börja utbilda i.

Såsom tidigare nämnts ska all utbildning inom högskolan vila på vetenskaplig grund. Högskoleverket betonar att det även i fortsättningen enbart ska påbörjas psykoterapeututbildningar med ett teoretiskt innehåll, där det finns acceptabel evidens enligt vedertagna krav på vetenskaplig prövning.

Handledning i psykoterapi

Klinisk handledning har länge uppfattats som kärnan i psykoterapeuters utbildning.³⁷ Denna uppfattning bekräftades också vid de hearingar som Högskoleverket genomförde under utredningen. I den genomförda utvärderingen av psykoterapeututbildningarna konstaterades också vikten av handledning och därmed också av handledarutbildning.

Syftet med handledningen är att den ska utgöra en pedagogisk process där det psykoterapeutiska yrkeskunnandet utvecklas och kopplas till den teoretiska kunskapen. Därför blir det viktigt att handledaren har såväl pedagogiska kunskaper som klinisk erfarenhet.

Det är i handledningssituationen studenten får möjlighet att reflektera kring det konkreta arbetet i terapirummet och också får möjlighet att ta del av hur en erfaren terapeut betraktar studentens kliniska arbete. Att arbeta med studentens personliga reaktioner och förhållningssätt utgör också en viktig handledningsaspekt. För en effektiv handledning är det viktigt att handledaren ser sin student i arbete, till exempel genom videospelningar och inte enbart handleder på fall som återberättas av studenten.

Handledningen kan enligt Högskoleverkets mening ske i grupp eller individuellt. Handledningsprocessen bör vidare ansluta till den teoretiska referensram som utbildningen bygger på.

Förutom att handledarna har tillräcklig teoretisk kompetens är det också viktigt att handledarna är kliniskt erfarna.

Egenterapi

I den nationella utvärderingen av psykoterapeututbildningarna diskuterades betydelsen av egenterapi för att kunna tillgodogöra sig en psykoterapeututbildning och bli en bra terapeut. Att ha upplevt patientrollen har uppfattats som ett sätt att öka terapeutens förståelse för de möjligheter, svårigheter och begränsningar som psykoterapi kan ge upphov till. "... Men detta antagande har från en del håll på senare år kommit att ifrågasättas. I en situation när kra-

37. Botermans, 1996.

ven på andra moment inom utbildningen ökar påpekades det angelägna i att se över både utrymmet för egenterapin och kostnaderna som den medför.³⁸ Trots att det ingår som ett krav i utbildningen är egenterapin i dagsläget ett kostsamt inslag i utbildningen för den enskilde studenten, både hos de enskilda och statliga utbildningsanordnarna.

Av utvärderingen framgår också att synsättet på egenterapins betydelse skiljer sig starkt åt mellan företrädare för olika terapiskolor. Från psykodynamiskt och psykoanalytiskt håll ses egenterapin som en självklar och nödvändig del med inriktning på ökad självkänedom och genomgång av upplevda psykiska problem, utan något primärt syfte att klargöra det specifika sambandet med relationen till patienter. Bland företrädare för kognitiv terapi och kognitiv beteendeterapi fokuseras på den egenterapi som ska krävas inom ramen för utbildningen vid genomgång av "the professional self", vilket då främst sker i gruppform. Studenterna med inriktning mot kognitiv terapi och kognitiv beteendeterapi tycktes generellt vara mindre motiverade för egenterapi än studenter vid de psykodynamiska inriktningarna.

I den genomförda europeiska kartläggningen framgår att kravet på egenterapi heller inte är självklart i samtliga de länder där psykoterapeututbildningen är reglerad. Sex av tolv europeiska länder med någon form av psykoterapilagstiftning har krav på egenterapi, men i de flesta fall inte specificerat till timantal.

Flera internationella studier visar att ungefär 80 procent av de undersökta terapeuterna har gått i eller gick i egenterapi och ungefär lika stor andel av dessa uppfattade egenterapin som mycket positiv och ett värdefullt inslag i utbildningen³⁹. I ett tiotal studier mellan 1962 och 1994 varierade andelen mellan 52 och 84 procent och tenderade att bli högre och högre med tiden.

Egenterapins olika funktioner

För att kunna avgöra behovet av egenterapi måste det klargöras vilken funktion eller vilka funktioner egenterapin ska ha i en psykoterapeututbildning. Funktionerna kan delas upp i dess *terapeutiska funktion*, dvs. att reda ut, lösa upp eller slipa av de personliga egenheter och "komplex" som kan skapa "blinda" fläckar hos terapeuten och förleda henne eller honom att agera anti-terapeutiskt i förhållande till sina patienter. Psykoterapi är en intensiv kontakt med en annan människa där terapeuten måste avstå från alla egna vinster som står i konflikt med patientens vinster.

Utöver den terapeutiska funktionen har egenterapin en *modellfunktion*, det vill säga att ge studenten tillfälle att se och ta efter hur en "riktig" terapeut arbetar. Eftersom psykoterapi är en verksamhet som är konfidentiell, är den egna terapin ofta det enda tillfället den blivande terapeuten har att erfara hur en terapi går till.

38. Höskoleverkets rapport 2007:30 R.

39. Botermans, 1996.

En tredje funktion kan kallas den *empatiska funktionen*. Det är antagligen viktigt för en psykoterapeut att ha erfarenhet hur det känns att vara en patient, att utlämna sig och överlämna sig med sina problem i ett förtroendefullt förhållande – eller hur det känns när man inte vågar.

En fjärde funktion är *övertygelsefunktionen*, det vill säga möjligheten att i sin egenterapi pröva värdet av inriktningen på den psykoterapi man själv genomgår och kommer att använda som psykoterapeut. Då kan man antingen övertygas om dess goda värde eller avskräckas och finna den verkningslös eller meningslös.

Sammanfattningsvis kan sägas att betydelsen av egenterapi för att utföra psykoterapeutisk behandling är otillräckligt utforskad, men den beprövade erfarenheten talar för att egenterapi har ett värde för behandlingens resultat, inte minst då det gäller behandling av patienter med olika relationsproblem som en del av sin psykiatriska störning. Egenterapi ska bidra till att utveckla terapeutens förståelse för sina egna attityder och känslomässiga reaktioner så att han eller hon inte låter dessa menligt påverka de terapeutiska samtalen. *Högskoleverket föreslår* med stöd av de sakkunniga att för en psykoterapeututbildning med god kvalitet ska ett egenterapimoment även fortsättningsvis ingå i utbildningen, men omfattningen och formerna kan modifieras och anpassas till uppfattningarna inom respektive inriktning.

Handledarutbildning

Vid en genomgång av nuvarande handledarutbildningar framgår att den handledarutbildning som genomförs vid de olika universiteten är mycket likartad både till form och till innehåll. Utbildningen omfattar antingen 45 högskolepoäng, fördelade på tre till fyra terminer, eller 30 högskolepoäng fördelat på två till två och en halv termin. Samtliga utbildningsanordnare ställer krav på att de studerande förutom att ha psykoterapeutlegitimation ska ha praktiserat psykoterapi under ett till tre år för att vara behöriga att antas.

Undervisningen fördelar sig huvudsakligen på två större delkurser: handledningens teori, metodik, pedagogik, forskning, etik och juridik samt handledning på den handledning som den studerande utför under kursen. I det senare momentet ingår för hälften av utbildningarna även auskultation hos en erfaren handledare. Undervisningsmetodik med övning att hålla föreläsningar och/eller seminarier inom psykoterapiområdet ingår på samtliga lärosäten.

Kursutformning och kursinnehåll i handledarutbildningen hos de enskilda utbildningsanordnarna överensstämmer i stort med den beskrivna utbildningen hos universiteten.

En viktig förutsättning för hög kvalitet i utbildningen är att det finns tillgång till välutbildade handledare och också till kvalificerad handledarutbildning. För att få en nödvändig koppling till psykoterapeututbildningen bör handledarutbildningen enligt Högskoleverkets mening bedrivas av de utbildningsanordnare som innehar examenstillstånd för psykoterapeututbildning.

En handledarutbildning bör bygga dels på kunskaper från psykoterapeututbildningen och utgöras av kurser på avancerad nivå, dels på egen praktisk erfarenhet av psykoterapeutiskt arbete under minst två år. Utbildningens omfattning bör fördelas på tre till fyra terminer och omfatta cirka 45 högskolepoäng. Handledarutbildningen för olika inriktningar kan samordnas men det är också viktigt att under utbildningen få tillfälle att praktisera handledning specifikt för den egna terapiformen.

Högskoleverkets förslag om att i utbildningen integrera den kliniska praktiken, som idag ligger utanför utbildningen, kommer att innebära ett större behov av utbildade handledare än vad som nu finns tillgång till. I avvaktan på fler utbildade handledare blir det därför viktigt att på den delen av utbildningen till att börja med kunna anlita handledare med i första hand stor klinisk erfarenhet.

Behov av ytterligare utbildning inom det psykoterapeutiska området

Regeringens uppdrag till Högskoleverket gäller i första hand att lämna förslag på åtgärder som kan medföra ökad kvalitet i psykoterapeututbildningen och Högskoleverket har ovan framfört flera förslag för att stärka kvaliteten i utbildningen.

Förslagen rör den specialiserade psykoterapeututbildningen, men inom det psykologisk/psykoterapeutiska arbetsområdet finns också behov av vårdpersonal med olika utbildningar som kan komplettera sin grundutbildning med specialkunskap för verksamhet inom olika delar av vården.

Här finns behov av samordning av utbildningar på olika nivåer och för olika ändamål, men det ligger inte inom den här utredningens uppdrag.

Många verksamma ”steg I-utbildade”

I 1983 års utredning om Högskolans psykoterapiutbildning⁴⁰ står att läsa om ”steg I-utbildningen” att det ”... aldrig varit tanken att någon efter denna utbildning skulle kunna bedriva privat psykoterapeutisk verksamhet ens under handledning”.

Verkligheten har däremot utvecklats åt motsatt håll. Idag finns många verksamma ”steg I-utbildade” inom psykoterapeutområdet. Den grundläggande psykoterapiutbildningen fick på så vis en uppgift att fylla som den från början inte var avsedd för. Utbildningens innehåll och omfattning har heller inte nämnvärt ändrats trots denna förändring i användningen av utbildningen.

Personer med enbart grundläggande psykoterapiutbildning gör med säkerhet en stor insats både inom den privata och inom den landstingskommunala hälso- och sjukvården, men de arbetar utan legitimation under handledning. Handledningen är dock inte lagstadgad och den regleras eller granskas heller

40. UHÄ-rapport 1985:14.

inte av någon myndighet. Den verksamhet som den legitimerade psykoterapeuten bedriver faller under lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. För offentliganställda inom hälso- och sjukvården är denna lag tillämplig även om vårdgivaren inte är legitimerad. Inom områden utanför den offentliga vården är den legitimerade handledaren ansvarig för behandling som ges av en person utan legitimation.

Den oklara situation som nu råder för många psykoterapipatienter om utbildning och behörighet hos vårdgivare inom psykoterapiområdet kommer förhoppningsvis att på sikt förbättras med de förslag till förändringar som Högskoleverket presenterar.

Olika sätt att lösa behovet

Högskoleverket kan konstatera att behovet av personer med kunskap inom det psykosociala stödområdet kommer att vara fortsatt stort inom de närmaste åren och sannolikt även öka. Ett exempel på detta är att det inom socialtjänsten under det senaste decenniet skett en omsvängning mot att allt fler kommuner erbjuder öppenvård inom socialtjänsten. Dessa insatser bedrivs såväl som så kallade serviceinsatser som bistånd.⁴¹ Den vanligaste formen är enskilt samtalsstöd, vilket definieras som en ”Insatsform som syftar till att stödja barnet/den unge eller familjen genom enskilda samtal av rådgivande eller behandlande karaktär”.⁴² Ett annat exempel är att behovet av ökad kompetens inom området för psykologisk behandling inom primärvården lyftes vid hearingarna, vilket även går i linje med vad som betonats i en rapport från Socialstyrelsen⁴³.

Den kompetensutveckling som leder till ökad kunskap inom det psykologisk/psykoterapeutiska arbetsfältet, men som inte behöver utgöras av specialistkunskap i psykoterapi måste tillgodoses och ske på flera olika sätt då den bör anpassas efter behovet av kompetens inom respektive område. Det är av största vikt att de utbildningar som ska utgöra kompetensutbildningar på redan existerande utbildningar inom vården får ett gediget innehåll med god kvalitet. Detta kan ske genom att högskolorna i samarbete med vårdgivarna, anordnar sådan kompetenshöjande utbildning eller genom att landstingen köper skraddarsydda kurser från högskolorna för olika gruppers behov. De kompetenshöjande utbildningarna bör utgöras av kurser inom högskolan på grundnivå och avancerad nivå.

41. Socialstyrelsen, & Forkby, T. (2006). Öppenvårdens former. En nationell kartläggning av öppna insatser i socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Stockholm: Socialstyrelsen.

42. Socialstyrelsen, & Forkby, T. (2006). Öppenvårdens former. En nationell kartläggning av öppna insatser i socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Stockholm: Socialstyrelsen.

43. Socialstyrelsen. (2007). *Psykosocial kompetens i primärvården. Socialstyrelsens förslag till åtgärder för att öka tillgången till psykosocial kompetens i primärvården*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Enskilda utbildningsanordnare

Relationen mellan staten och enskilda utbildningsanordnare

I 1993 års universitets- och högskolereform⁴⁴ redovisade den dåvarande regeringen sin strategi för att förändra det svenska universitets- och högskolesystemet. Strategin bestod av tre delar. En del var att införa fasta och entydiga regler för relationen mellan staten och fristående universitet och högskolor. De övriga delarna gällde dels ökad frihet för utveckling och kvalitetsförbättringar inom statliga universitet och högskolor, dels förändrat, icke-statligt, huvudmannaskap för vissa universitet och högskolor.

Staten skulle sluta ett civilrättsligt avtal som skulle reglera vissa villkor och skyldigheter, med avseende på bland annat lärosätets rätt att utfärda examina, deltagande i uppföljning och utvärdering, statens krav på insyn i driften och, när statsbidrag skulle utgå, statsbidragets storlek, utbildningens omfattning och resultat.

Kriterierna för att en enskild utbildningsanordnare ska få utfärda en viss examen lades fast i lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina. I propositionen som föregick lagen framhålls att den utbildningsanordnare som får ett sådant tillstånd också kan komma i fråga för statsbidrag, men att det är beroende av det statsfinansiella läget.

De regler för relationen mellan staten och enskilda utbildningsanordnare som skulle införas i enlighet med riksdagens beslut om 1993 års universitets- och högskolereform bestod således dels av lagen om tillstånd att utfärda examina där kriterierna slogs fast, dels av de avtal mellan staten och utbildningsanordnaren som skulle reglera villkor och skyldigheter. Rätten att utfärda examen innebar bland annat att staten skulle ha en viss insyn i verksamheten.

Före 1994 hade sex avtal slutits med enskilda utbildningsanordnare,⁴⁵ men för övriga enskilda utbildningsanordnare som fanns vid denna tidpunkt eller som tillkommit senare saknas avtal. Sedan 1994 har varken relationen mellan staten och enskilda utbildningsanordnare eller frågan om avtal berörts av någon regering i någon proposition.

Statsbidrag

Utbildningen vid universitet och högskolor ska enligt högskoleförordningen vara avgiftsfri för studenterna.⁴⁶ Detta gäller dock endast de universitet och högskolor som staten är huvudman för. Regeringen har nyligen i en proposition föreslagit att denna bestämmelse ska framgå av högskolelagen, men den ska fortfarande gälla enbart för de statliga högskolorna.

44. Propositionen (1992/93:1) *Universitet och högskolor – frihet för kvalitet*.

45. Mellan staten och Chalmers tekniska högskola AB, Stiftelsen Högskolan i Jönköping, Handelshögskolan i Stockholm samt tre teologiska högskolor med examenstillstånd.

46. 1 kap. 10 § högskoleförordningen.

De enskilda utbildningsanordnarna med examenstillstånd får dock statsbidrag i samtliga fall utom vad gäller de som fått rätt att utfärda psykoterapeutexamen. För de enskilda utbildningsanordnare som staten har slutit avtal med regleras villkoren för statsbidrag i avtalet. Bland annat anges att utbildningsanordnaren inte får ta ut avgifter av studenterna för sådan utbildning som i allt väsentligt, såväl till omfattning som till nivå och insatser i övrigt, motsvarar sådan utbildning som förekommer vid statliga universitet och högskolor. I de fall avgifter tas ut ska de vara skäligena.

I regeringsbesluten om tillstånd att utfärda psykoterapeutexamen för de enskilda utbildningsanordnarna medgav regeringen att dessa får ta ut avgifter av studenterna, trots att det framhålls i besluten att en förutsättning för ett examenstillstånd i regel bör vara att utbildningen är avgiftsfri. Regeringens motivering är bland annat att det finns ett starkt allmänintresse att det kan examineras fler psykoterapeuter. Dessutom anges att detta är en påbyggnadsutbildning som vänder sig till vuxenstuderande och att utbildningen bedrivs på halvfart för att den studerande ska kunna arbeta under utbildningstiden, varför ett uttag av studerandeavgifter inte bör hindra att anordnaren medges examenstillstånd. Besluten innebär således att regeringens tidigare inställning, att statsbidrag som innebär avgiftsfrihet är en förutsättning för regeringens beslut om examenstillstånd, inte gäller i just dessa fall.

Avgifter

Högskoleverket har i kontakter med de enskilda utbildningsanordnarna som ger utbildning som leder till psykoterapeutexamen ställt frågor om storleken på de avgifter som tas ut av studenterna och om avgifterna täcker kostnaden för utbildningen, i vilken omfattning landsting betalar dessa avgifter samt hur avgifterna påverkar rekryteringen till psykoterapeututbildningen.

För de fyra enskilda utbildningsanordnare med examenstillstånd som inte får statsbidrag gäller att de avgifter som tas ut inte täcker kostnaderna för utbildningen, eftersom en sådan avgift skulle bli alltför hög för studenterna. Annan verksamhet hos huvudmannen får därför till viss del finansiera utbildningskostnaderna.

Avgifterna för psykoterapeututbildningen varierar enligt uppgift mellan 28 000 kronor och 40 000 kronor per termin, dvs. 56 000–80 000 kronor för ett års studier. All utbildning ges på halvtid vilket innebär att avgifterna omräknade i avgifter för heltidsstudier under ett år motsvarar 112 000–160 000 kronor. Det kan konstateras att de enskilda anordnarna har en besvärlig situation i att å ena sidan upprätthålla en godtagbar kvalitet och å andra sidan kunna finansiera de utbildningskostnader som går utöver de intäkter man får genom avgifterna.

En annan effekt av avgifterna, som de enskilda anordnarna utan statsbidrag uppger, är att det är svårt att rekrytera unga studenter eftersom en stabil och ordnad ekonomi är en viktig förutsättning för att kunna betala avgifterna.

Mindre än hälften av alla studenter i psykoterapeututbildning hos de enskilda anordnarna utan statsbidrag, betalar avgifterna själva. Hos tre av de fyra anordnarna betalar knappt en tredjedel av studenterna sina avgifter själva och hos den fjärde är det drygt två tredjedelar som gör det. För övriga studenter gäller att antingen landsting, i några fall kommun, eller annan arbetsgivare betalar studenternas avgifter.

Av den gjorda genomgången visar det sig alltså att det endast är enskilda utbildningsanordnare med rätt att utfärda psykoterapeutexamen som inte erhåller statsbidrag för sina utbildningar.

Likvärdiga förutsättningar

I utredningens uppdrag anges specifikt frågan om möjligheterna för de enskilda utbildningsanordnarna att bedriva psykoterapeututbildning med hög kvalitet samt frågan om avgiftsbeläggningen av psykoterapeututbildningen.

De enskilda utbildningsanordnare som idag innehar tillstånd att utfärda psykoterapeutexamen är granskade efter samma kvalitetskriterier som de statliga utbildningsanordnarna. Högskoleverket menar att det är en självklarhet att samma kvalitetskrav måste ställas på den som har examenstillstånd, vare sig det är en enskild eller statlig utbildningsanordnare.

Utvärderingen av psykoterapeututbildningarna visade på flera olika svårigheter både för de statliga och för de enskilda utbildningsanordnarna att uppfylla kvalitetskraven för utbildningen. Detta framgår i avsnittet "Iakttagelser vid utvärdering av psykoterapeututbildningar". Många av problemen var dock särskilt påtagliga hos de enskilda utbildningsanordnarna och kan till viss del hänföras till olika förutsättningar att bedriva utbildningen.

Högskoleverkets avsikt med förslagen i denna utredning är att de ska ge underlag för hur ökad kvalitet i psykoterapeututbildningen kan säkerställas, oavsett vem som ger utbildningen.

Av den genomgång som gjorts av bakgrunden till statsbidrag till enskilda utbildningsanordnare framgår att utbildningsanordnare av psykoterapeututbildning har en särställning eftersom de inte erhåller statsbidrag. De enskilda utbildningsanordnarnas avgifter som tas ut av studenterna för psykoterapeututbildningen är därför en förutsättning för att överhuvudtaget kunna bedriva utbildningen. Den summa som tas ut av studenterna täcker enligt uppgift inte kostnaderna för utbildningen. Den täcks med hjälp av annan verksamhet.

Prislappen från regeringen till lärosätet för en helårsstudent inom psykoterapeututbildningen ligger vanligtvis runt 120 000 kronor (beroende på vilken intern klassificering lärosätet tillämpar), men det är inte möjligt att jämföra kostnaderna utan en mycket noggrann genomgång av vad som ingår i de olika summorna.

De enskilda utbildningsanordnarna står för utbildningen av en relativt stor andel av samtliga studenter på psykoterapeututbildningarna. Av registrerade

läsåret 2008/09 utgjorde studenter hos enskilda utbildningsanordnare cirka hälften av det totala antalet och av antalet nybörjare samma år knappt hälften.

För att möta både dagens och framtidens behov av psykoterapeuter är det viktigt att kunna utbilda fler psykoterapeuter än för närvarande.

Såsom tidigare framgått visade den genomförda utvärderingen av psykoterapeututbildning att små enskilda utbildningsanordnare hade stora svårigheter att driva utbildning med godtagbar kvalitet och Högskoleverket menade att staten via universiteten bör ta ett större ansvar för att förse landet med psykoterapeuter. Högskoleverket står kvar vid denna ståndpunkt, men menar också att staten bör ta ansvar för att skapa samma villkor inklusive ekonomiska förutsättningar för enskilda utbildningsanordnare med tillstånd att utfärda psykoterapeutexamen som de som gäller för övriga enskilda utbildningsanordnare med andra examenstillstånd.

Högskoleverket föreslår därför att enskilda utbildningsanordnare av psykoterapeututbildning får samma villkor att bedriva utbildning som övriga enskilda utbildningsanordnare, där rättigheter och skyldigheter regleras genom avtal.

Utredningens samlade förslag

Med utgångspunkt i den tidigare genomförda utvärderingen och de sakkunnigas bidrag till utredningen framför Högskoleverket följande förslag för en ökad kvalitet i utbildningen. Samtliga förslag ger, både var för sig och sammantaget, goda förutsättningar för att stärka kvaliteten i utbildningen.

Högskoleverket föreslår att psykoterapeututbildningen ska vara en specialistutbildning som ska bygga på kunskaper från psykologexamen, läkarexamen med specialistkompetens inom psykiatri, specialistsjuksköterskeexamen med inriktning mot psykiatri samt socionomexamen.

Högskoleverket föreslår att psykoterapeututbildningen ska omfatta 180 högskolepoäng genom att den kliniska delen av utbildningen, som nu ligger utanför utbildningen, ska integreras och kvalitetssäkras inom utbildningen.

Högskoleverket föreslår att det för den kliniska delen av utbildningen bör slutas avtal mellan utbildningsanordnare och vårdgivare – landsting, kommunal, statlig eller annan enhet – som förbinder sig att tillhandahålla möjligheter till praktiktjänstgöring med innehåll som specificeras i avtal. Hur detta samarbete ska ske behöver utredas vidare med hänsyn tagen till olika juridiska aspekter med avseende på bland annat utbildningsanställningar samt med avseende på övriga konsekvenser av förslaget.

Högskoleverket föreslår att grundläggande psykoterapeututbildning integreras i samtliga ovanstående utbildningar som kan utgöra grund för examen.

Högskoleverket föreslår att nuvarande grundläggande psykoterapeututbildning avvecklas som särskilt förkunskapskrav till psykoterapeututbildningen.

Högskoleverket föreslår att något eller några berörda lärosäten får i uppdrag att tillsammans med Högskoleverket se över hur en grundutbildning i psykoterapi kan införas på socionomutbildningen respektive specialistsjuksköterskeutbildningen med psykiatrispecialitet på motsvarande sätt som i dagens psykologutbildning.

Högskoleverket föreslår ett egenterapimoment även fortsättningsvis ska ingå i utbildningen, men omfattningen och formerna kan modifieras och anpassas till uppfattningarna inom respektive inriktning.

Högskoleverket föreslår att enskilda utbildningsanordnare av psykoterapeututbildning får samma villkor att bedriva utbildning som övriga enskilda utbildningsanordnare, där rättigheter och skyldigheter regleras genom avtal.

Bilagor

- Bilaga 1.** Regeringens uppdrag till Högskoleverket
- Bilaga 2.** Tillträde till utbildning på avancerad nivå
(Högskoleförordningen (1993:100))
- Bilaga 3.** Examensfordringar för psykoterapeutexamen
(Högskoleförordningen (1993:100, examensordningen))
- Bilaga 4.** Översikt över länder med skyddad titel m m
- Bilaga 5.** Europeiska länder med/utan psykoterapilagstiftning
- Bilaga 6.** Utbildning i länder som har eller förbereder psykoterapilagstiftning
- Bilaga 7a–c.** Inbjudan till hearing

REGERINGEN

Utbildningsdepartementet

Regeringsbeslut

II:11

2009-04-02

U2009/2204/UH

U2007/7991/UH

U2008/4783/UH

U2008/8056/UH

Högskoleverket

Box 7851

103 99 STOCKHOLM

Uppdrag att utreda psykoterapeututbildningen

Bakgrund

Högskoleverket redovisade våren 2007 en utvärdering av psykoterapeututbildningar, dock inte den psykoterapeututbildning som anordnas av Stockholms universitet (Utvärdering av psykoterapeututbildningar vid universitet och enskilda utbildningsanordnare, 2007:30 R). I utvärderingen angav Högskoleverket att det finns flera brister när det gäller psykoterapeututbildningarna. Verket har därefter i november 2008 i en skrivelse begärt att regeringen återkallar tillstånden att utfärda psykoterapeutexamen för sju av de totalt 18 utvärderade utbildningsanordnarna. Regeringen har denna dag beslutat att återkalla examenstillstånden för dessa sju utbildningsanordnare (U2008/7248/UH).

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Högskoleverket att utreda psykoterapeututbildningen i Sverige och förutsättningarna för att anordna sådan utbildning. Högskoleverket ska föreslå hur en ökad kvalitet i utbildningen kan säkerställas. Vidare ska Högskoleverket undersöka om det finns behov av åtgärder och, om så är fallet, lämna förslag på sådana åtgärder. Vidare ska Högskoleverket föreslå de författningsändringar som förslagen föranleder.

Områden som ska utredas när det gäller statliga och enskilda utbildningsanordnare av psykoterapeututbildning är:

- den grundläggande psykoterapiutbildningen (tidigare kallad steg 1), inklusive förkunskaps- och behörighetskrav till denna,
- förkunskaps- och behörighetskrav till psykoterapeututbildningen, och
- den europeiska utvecklingen av utbildningen.

Områden som ska utredas när det gäller enskilda utbildningsanordnare av psykoterapeututbildning är:

- avgiftsbeläggningen av psykoterapeututbildningen, och
- möjligheterna att kunna bedriva psykoterapeututbildning med hög kvalitet.

Även andra aspekter som Högskoleverket finner kan påverka psykoterapeututbildningens kvalitet ska behandlas. I utredningen ska Högskoleverket beakta att det är betydelsefullt att det finns en mångfald av terapiinriktningar i psykoterapeututbildningarna. Vid arbetet med utredningen ska Högskoleverket utgå från de iakttagelser som verket gjorde i sin rapport Utvärdering av psykoterapeututbildningar vid universitet och enskilda utbildningsanordnare (2007:30 R) och i skrivelsen Skrivelse med anledning av utvärdering av psykoterapeututbildningar vid universitet och enskilda utbildningsanordnare som verket gav in till regeringen i december 2007 (U2007/7991/UH).

Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 31 mars 2010.

På regeringens vägnar

Lars Leijonborg

Åsa Karlsson

Kopia till

Socialdepartementet/HS
Socialdepartementet/ST
Socialstyrelsen
Högskoleverket
Uppsala universitet
Lunds universitet
Göteborgs universitet
Umeå universitet
Linköpings universitet
Karolinska institutet
Beteendeterapeutiska Föreningen, Uppsala
Center för Cognitiv Psykoterapi och Utbildning
Ericastiftelsen
Ersta Sköndal högskola, S:t Lukas utbildningsinstitut
Göteborgs Psykoterapi Institut
Hägemark Psykoterapi och konsult AB för Linnéstadens Psykoterapi
Institut (LPI)
Otterhällans Institut för Psykoanalys psykoterapi och Utbildning
Handelsbolag
Psykoterapisällskapet i Stockholm AB
Stockholms Akademi för Psykoterapeututbildning
Svenska Institutet för kognitiv psykoterapi
Svenska psykoanalytiska föreningen
Svenska psykoanalytiska sällskapet

Bilaga 2

Högskoleförordningen (1993:100)

7 kap.

Tillträde till utbildning på avancerad nivå

Grundläggande behörighet

29 § Grundläggande behörighet till ett utbildningsprogram som leder till en sådan yrkesexamen på avancerad nivå som enligt examensordningen förutsätter viss legitimation eller viss tidigare avlagd examen har den som fått angiven legitimation eller avlagt angiven examen. Grundläggande behörighet har även den som har förutsättningar enligt 28 § första stycket 2. Detta gäller dock inte i fråga om utbildningsprogram som leder till en sådan yrkesexamen som förutsätter legitimation. Förordning (2006:1053).

Särskild behörighet

31 § De krav på särskild behörighet som ställs skall vara helt nödvändiga för att studenten skall kunna tillgodogöra sig utbildningen. Kraven får avse

1. kunskaper från en eller flera högskolekurser, och
2. andra villkor som betingas av utbildningen eller är av betydelse för det yrkesområde som utbildningen förbereder för.

Högskolan får bestämma vilka krav enligt första stycket som skall ställas.

Särskild behörighet har också den som genom svensk eller utländsk utbildning, praktisk erfarenhet eller på grund av någon annan omständighet har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Förordning (2006:1053).

Bilaga 3

Psykoterapeutexamen (Högskoleförordningen (1993:100, examensordningen)

Omfattning

Psykoterapeutexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 90 högskolepoäng under en treårsperiod. Därtill ställs krav på

- avlagd psykologexamen (enligt 1982 års studieordning eller senare bestämmelser), läkarexamen med specialistkompetens i psykiatri eller barn- och ungdomspsykiatri,
- socionomexamen, eller
- annan motsvarande examen.

För de två sistnämnda grupperna krävs dessutom grundläggande psykoterapiutbildning.

Mål

För psykoterapeutexamen skall studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för behörighet som psykoterapeut.

Kunskap och förståelse

För psykoterapeutexamen skall studenten

- visa kunskap om områdets vetenskapliga grund och insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete samt kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen,
- visa fördjupad kunskap om och förståelse för olika psykoterapiformer, olika psykiska sjukdomstillstånd samt psykiatrisk diagnostik, och
- visa kunskap och förståelse för relevanta samhälls- och familjeförhållanden som påverkar individer och grupper

Färdighet och förmåga

För psykoterapeutexamen skall studenten

- visa förmåga att på ett fördjupat sätt integrera teoretisk kunskap och klinisk tillämpning,
- visa sådana fördjupade färdigheter som krävs för att självständigt genomföra diagnostiska bedömningar samt upprätta, genomföra och kritiskt utvärdera psykoterapeutiska behandlingsprogram inom ett av områdena individual-, grupp- eller familjeterapi,
- visa förmåga att kritiskt och självständigt granska, bedöma och använda relevant information samt diskutera nya fakta, företeelser och frågeställ-

ningar med olika grupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten, och

- visa förmåga att med berörda parter muntligt och skriftligt redogöra för åtgärder och behandlingsresultat samt i enlighet med relevanta författningar dokumentera dessa.

Värderingsförmåga och förhållningssätt

För psykoterapeutexamen skall studenten

- visa förmåga att fortlöpande utveckla självkännedom och empatisk förmåga,
- visa förmåga att med helhetssyn på människan göra åtgärdsbedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhällsliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna,
- visa förmåga att identifiera etiska aspekter på eget forsknings- och utvecklingsarbete,
- visa fördjupad förmåga till ett professionellt förhållningssätt gentemot klienter och deras närstående,
- visa insikt om betydelsen av lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper, och
- visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att fortlöpande utveckla sin kompetens.

Självständigt arbete (examensarbete)

För psykoterapeutexamen skall studenten inom ramen för kursfordringarna ha fullgjort ett självständigt arbete(examensarbete).

Övrigt

För psykoterapeutexamen skall studenten under utbildningen ha haft deltids-tjänstgöring med psykoterapeutiska uppgifter.

För psykoterapeutexamen skall också de preciserade krav gälla som varje högskola själv bestämmer inom ramen för kraven i denna examensbeskrivning.

Skyddad titel psykolog

Skyddad titel psykoterapeut

Lagar/förordningar

Skyddad titel läkare

EU-land

Utbildning

Vilka är psykoterapeuter?

Utbildare

EU-land				Utbildning	Vilka är psykoterapeuter?	Utbildare
Italien	x	x		1989	4 år deltid	psykolog, läkare universitet /privata institut
Österrike	x	x	x	1990	2+5 år deltid	psykologer, läkare, lärare + andra universitet /privata institut
Finland	x	x	x	1994	5 år deltid	läkare, psykolog, social- arbetare, sjuksköterska och pedagog universitet /privata institut
Ungern	x			1997	specialistordning för läkare	endast läkare i.u.
Nederländerna	x	x	x	1998	>4 år; 3 680 h	pedagog, vård, psykolog, läkare universitet /privata institut
Sverige	x	x	x	1998	>2+3 deltid	socialarbetare, psykolog, läkare, teolog, sjuksköter- ska, sjukgymnast, arbets- terapeut, universitet /privata institut
Tyskland	x		x ¹	1999	3 år heltidsstudier (5 år deltid) motsv. 4 200 h	psykolog läkare (specialist) universitet /privata institut
Rumänien	x			2004	1 800 h + 3 år utbildning	läkare, psykolog, pedagog, socialarbetare, teolog i.u.
Slovakien	x	x		2006	6 år läkare + 4–5 år deltid	läkare ⁶ i.u.
Bulgarien	x			2007	i.u.	läkare, psykologer, social- arbetare, sjuksköterskor i.u.
Liechtenstein	x	x	x	2008	3 år praktik + 250 h teoretisk utbildning	fil. mag. i psykologi i.u.
Frankrike	x	x		2004 ³	Ej reglerat	läkare, psykologer, psyko- analytiker Ej reglerat

Belgien	x	x		förb.
Polen	x	x	x	förb.
Portugal	x	x		förb.
Schweiz	x	x	x	förb. ⁴
Slovenien	x	x		förb.
Storbritannien	x	x	x ²	förb.

Cypern	x	x		nej
Danmark	x	x		nej
Estland	x			nej
Grekland	x	x		nej
Irland	x	x		nej
Island	x	x		nej
Lettland	x			nej
Litauen	x	x		nej
Luxemburg	x			nej
Norge	x	x		nej
Malta	x	x		nej ⁵
Spanien	x	x		nej
Tjeckien	x	x		nej

¹⁾ särskiljer mellan vuxen- och barnterapeut, ²⁾ konst- och barnterapeut är skyddade titlar,

³⁾ förbereder utökad lagstiftning, ⁴⁾ psykoterapi reglerat i de flesta kantonen,

⁵⁾ regleras via lagar om komplementär medicin, ⁶⁾ finns även psykologer som utövar psykoterapi

Bilaga 5. Europeiska länder med/utan psykoterapilagstiftning

Psykoterapilagrar	Förbereder lagstiftning	Ingen lagstiftning
Bulgarien (2007)	Belgien	Danmark
Finland (1994)	Polen	Grekland
Frankrike (2004)	Portugal	Irland
Italien (1989)	Schweiz ¹	Island
Liechtenstein (2008)	Slovenien	Luxemburg
Nederländerna (1998)	Storbritannien	Norge
Rumänien (2004)		Spanien
Slovakien (2006)		Tjeckien
Sverige (1998)		Malta ²
Tyskland (1999)		Cypern
Ungern (1997)		Estland
Österrike (1990)		Lettland
		Litauen

1. Schweiz särskiljer medicinsk psykoterapi och annan psykoterapi. Det finns redan lagar i vissa kantonen.
2. Psykoterapi regleras på Malta under lagen om komplementär medicin.

Bilaga 6. Utbildning i länder som har eller förbereder psykoterapilagstiftning

Italien

Psykoterapeut ses som en specialisering för psykologer och psykiatriker. Register över psykoterapeuter förvaltas av den professionella intresseorganisationen Ordine dei Psychologi, som fått rätten att godkänna ”psykoterapeut-psykologer” och ”psykoterapeut-psykiatriker”. Organisationen ansvarar också för etiska kontroller och ackreditering under specialistutbildningen, som tar ungefär fyra år på deltid. Utbildningen innehåller minst 2 000 timmar klinisk praktik, varav 100 med klientkontakt, egenterapi samt ett examensarbete.

När den statliga utbildningen inte kunde uppfylla efterfrågan på utbildningar växte antalet privata institut. År 2005 fanns det cirka 70 privata institut med olika teoretiska inriktningar. Dessa likställdes med de statligt finansierade utbildningarna så att de numera har samma examen. I och med ökningen av privata institutet utformades tydliga regler för hur utbildningarna skulle utformas.

Enligt förordningen som styr de psykoterapeutiska utbildningarna ska behörig utbildningsanordnare återkommande kontrolleras.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 67.

Österrike

Psykoterapi betraktas som en multiprofessionell verksamhet. Inom Socialdepartementet finns ett psykoterapiråd som består av psykoterapeuter med olika grundprofessioner och psykoterapeutiska inriktningar. Det är ett rådgivande organ till ansvarig minister i frågor om bland annat utbildningar och yrkesetik.

År 1990 antogs en lag som beskriver vilka licenskriterier som psykoterapeuter måste uppfylla för att registreras i Socialdepartementets register över psykoterapeuter. Lagen reglerar även vilka krav som ställs på utbildningarna. För att få anordna utbildning krävs tillstånd av Socialdepartementet.

För att kunna bli psykoterapeut krävs en grundprofession med examen i exempelvis pedagogik, psykologi, undervisning, vård, medicin, socialt arbete eller teologi (Van Broeck & Lietaer, 2008). Utbildningen består av grundläggande utbildning som omfattar minst två år och sammanlagt 1 315 timmars undervisning, 765 timmar teoretisk utbildning och 550 timmar klinisk praktik. I den kliniska praktiken om 550 timmar ingår även egenterapi. För att bedriva praktik som självständig psykoterapeut krävs också en specialistutbildning som omfattar minst 1 900 timmar under fem års utbildning på deltid.

En psykoterapeut som begår en överträdelse kan förlora sin licens och uteslutas från registret.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 86.

Finland

Både titeln psykoterapeut och utövandet av psykoterapi regleras i lag sedan 1994. Psykoterapeututbildningar och psykoterapeuter övervakas av ett statligt organ, Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården, (Valvira) som också utfärdar legitimationerna.

Det finns krav på förkunskaper för antagning till utbildningen. Psykoterapi anses som en multiprofessionell yrkesutövning och grundprofessionen för yrkesutövarna är framför allt läkare (psykiater), psykolog, socialarbetare, sjuksköterska och pedagog. För bl.a. pedagoger och socionomer krävs en förberedande utbildning om 30 högskolepoäng.

Samtliga större teoretiska inriktningar finns representerade i Finland. Utbildningar ges av olika organisationer (t.ex. associationer), om de uppfyller de gällande kraven, men universitet tar mer och mer över utbildningen, speciellt på den högsta nivån. I Finland finns två legitimationer i psykoterapi – s.k. speciell nivå (ET) om minst 3 år och krävande speciell nivå (VET) på 3 år till, sammanlagt 6 år. Vissa timkrav för teori, egenterapi och handledning ska vara uppfyllda. Enligt en ny plan planeras enbart en legitimationsutbildning – den förlängda ET:n, men utbildningsorganet måste ha en särskild utbildning för kommande terapilärare, dvs. VET krävs fortfarande.

Social- och hälsoministeriet (STM) vill förenkla systemet – men de kommer inte att sänka baskraven.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 23.

Nederländerna

I den första lagen, som från och med 1998 reglerade psykoterapi, uppfattades psykoterapi som en multiprofessionell verksamhet (Van Broeck & Lietaer, 2008). Flera grundprofessioner hade således tillgång till titeln, så länge som vissa utbildningskriterier uppfylldes. Samtliga psykoterapeuter registrerades hos departementet för kultur och hälsa. Det ökande antalet registrerade psykoterapeuter och högre ställda krav på effektiva psykoterapier ledde fram till en ny lag tre år senare, 2001. I den uppfattades psykoterapeut inte längre som multiprofessionellt yrke utan som en specialisering för psykiater och kliniska psykologer.

Förändringen ledde till politiska påtryckningar från intresseorganisationer som företrädde yrken som inte längre kunde få tillgång till titeln psykoterapeut (Van Broeck & Lietaer, 2008). Fyra år senare, 2005, återgick lagen till att på nytt få ett multiprofessionellt perspektiv.

Utbildningen till psykoterapeut är strikt reglerad. Den ska bestå av minst 3 680 timmar, varav 1/3 teoretisk och praktisk utbildning i psykoterapi och 2/3 arbetslivserfarenhet inom psykoterapi. Psykoterapeut ska genomgå ”lärande psykoterapi” för att förstå sin egen roll i processen, men antal timmar är inte specificerat.

Dessutom regleras att utbildningen ska omfatta inriktningarna psykoanalytisk terapi, beteendeterapi, rogeriansk terapi samt systemteori.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 37.

Tyskland

I Tyskland finns sedan 1999 en lag som reglerar psykologer och läkare som bedriver psykoterapi i sjukvården. Man särskiljer på psykoterapeuter som arbetar med vuxna och psykoterapeuter för barn och ungdomar. Psykoterapi betraktas som en specialisering för psykiater och psykolog. Även om man har en masterutbildning i pedagogik kan man söka till utbildning som leder till barn- och ungdomsterapeut. Det finns också en lag som behandlar alternativ medicin, vilken tillåter andra yrkesverksamma att bedriva psykoterapeutisk verksamhet. De får dock inte använda titeln psykoterapeut.

Inom departementet för hälso- och sjukvård finns en expertgrupp som är rådgivande i frågor som rör psykoterapi. Etiska frågor och licenser inom psykoterapi hanteras av Kassenärztliche Bundesvereinigung, utifrån rekommendationer från federala läkarförbund och lagen om psykoterapi. Kassenärztliche Bundesvereinigung beräknar även att det för varje provins finns en tillräcklig tillgång på psykologer och psykiatrer med titeln psykoterapeut.

Två organisationer avgör vilka terapeutiska inriktningar som är godkända och utformar rekommendationer för behandling utifrån diagnostiska kategorier. Kriterierna baseras på vad de anser vara empiriskt vederlagda och effektiva metoder.

För psykologer innebär utbildningen till psykoterapeut minst tre års heltidsstudier (eller fem års deltidsstudier) motsvarande 4 200 timmar. Detta innefattar 1 500 timmar teoretiska studier, 2 400 timmar klinisk praktik samt egenterapi och terapi under handledning.

Psykoterapi täcks av den vanliga sjukförsäkringen, vilket har lett till ett stort utbud av både psykoterapeuter och psykoterapiformer.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 33.

Rumänien

För att få bedriva psykoterapi under handledning krävs teoretiska studier om 1 800 timmar i allmänna kunskaper kring psykoterapi, såsom psykopatologi och klinisk diagnostik, samt 500 timmar teoretisk och praktisk utbildning i en specifik psykoterapeutisk metod (Cucu-Ciuhan, n.d.). Egenterapi om minst 150 timmar är också obligatoriskt. För att få använda titeln psykoterapeut krävs minst tre års psykoterapeutisk utbildning med en viss inriktning. Efter ytterligare studier kan man bli handledare för blivande psykoterapeuter.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 5.

Slovakien

I Slovakien är psykoterapi en medicinsk specialisering, vilket innebär att man efter sex års studier till läkare kan specialisera sig inom psykoterapi genom ytterligare fyra–fem års studier.

Ingen uppgift om egenerapi.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 8.

Liechtenstein

Psykoterapi är sedan 2006 skyddat enligt lag och ingår i primärsjukvården. År 2005 fanns det sex registrerade psykoterapeuter. I lagen som beskriver utövandet av psykoterapi framgår att en psykoterapeut ska behandla psykiska eller psykosomatiska besvär eller sjukdomar. Därtill kan psykoterapi användas i förebyggande syfte. För yrkeskompetens att utöva yrket psykoterapeut krävs minst fyra års studier inom psykologi på universitet eller högskola och teoretisk utbildning på avancerad nivå i vetenskapligt erkända kunskaper kring psykiska störningar hos barn, ungdomar och vuxna. Dessutom krävs minst tre års praktik och minst 250 timmar utbildning i en vetenskapligt erkänd psykoterapimetod.

Inga juridiska krav på egenerapi.

Ingen uppgift om uppskattat antal psykoterapeuter per 100 000 invånare.

Frankrike

Sedan 2004 regleras enligt lag användandet av titeln psykoterapeut. Den är emellertid underordnad andra lagar så även om den i sak reglerar psykoterapi så är den svår att tillämpa, vilket gör att den har liten inverkan på den psykoterapeutiska praktiken (Van Broeck & Lietaer, 2008).

Psykoterapi ses som ett multiprofessionellt yrke och godkända psykoterapeuter registreras i ett nationellt register som hälso- och sjukvårdsdepartementet ansvarar för.

Psykoanalys är den dominerande teoretiska inriktningen, följt av den humanistiska inriktningen (van Deurzen, 2001). Psykiatriker och psykologer – men också psykoanalytiker som är medlemmar av auktoriserade psykoanalytiska föreningar – kan få tillstånd att använda titeln psykoterapeut utan ytterligare utbildning. Även andra yrkesutövare kan vända sig till departementet som ansvarar för hälso- och sjukvård för att få tillstånd att använda titeln.

Psykoterapilagen reglerar inte utbildningen. Vissa föreningar ställer krav på egenerapi, men lagen reglerar inte egenerapin.

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 20.

Schweiz

Det finns två organisationer i Schweiz som erbjuder psykoterapilicens för läkare eller psykologer. Psykoterapi erbjuds framför allt som en privatjänst

och är inte en självklar del av det psykiatriska utbudet. Om psykoterapeuten är läkare är det möjligt att behandling sker inom sjuk- och hälsovården. Regleringen är knapphändig och det finns inte heller någon direkt kvalitetskontroll av psykoterapeuter. Man skiljer på medicinsk och icke-medicinsk psykoterapi; den medicinska har lagar på förbunds nivå men ingår under den nationella lagen för hälso- och sjukvård. Övrig psykoterapi regleras enbart av lagar i respektive kanton (Caspar, 2008).

Enligt uppgift vid EAP-konferens 2010 uppskattades antalet psykoterapeuter per 100 000 invånare till 66.

Bulgarien

Sedan 2007 finns lagar som reglerar psykoterapi i Bulgarien. Det krävs ingen kandidatexamen eller liknande för att påbörja studier. Yrkets grundprofessioner är läkare, psykologer, socialarbetare och sjuksköterskor. Det finns dock ingen psykoterapi inom den vanliga sjukvården.

Ingen uppgift om egenerapi.

Ingen uppgift om uppskattat antal psykoterapeuter per 100 000 invånare.

Luntnakargatan 13, Box 7851,
SE-103 99 Stockholm, Sweden
Tfn/Phone: +46 8 563 085 00
Fax: +46 8 563 085 50
hsv@hsv.se, www.hsv.se

Irène Häggström
08-563 088 13
irene.haggstrom@hsv.se
INBJUDAN

2010-02-01
Reg.nr 12-22-91-09

Rektorer/motsvarande

Inbjudan till hearing

Utredning om psykoterapeututbildningen

Högskoleverket har regeringens uppdrag ”... att utreda psykoterapeututbildningen i Sverige och förutsättningarna för att anordna sådan utbildning. Högskoleverket ska föreslå hur en ökad kvalitet i utbildningen kan säkerställas.”

Som en del i arbetet med uppdraget anordnar Högskoleverket hearingar med olika intressenter. Vi vill med detta brev inbjuda företrädare för psykoterapeututbildningarna för att få ta del av utbildningsanordnas syn på vissa centrala frågor i utbildningen.

Datum: Fredag den 12 mars 2010

Tid: 9.00–12.00

Plats: Högskoleverket, Luntnakargatan 13, Stockholm

Ni är välkomna att delta med två personer från varje utbildningsanordnare.

Anmälan görs per e-post senast 5 mars till irene.haggstrom@hsv.se.

Med vänlig hälsning

Irène Häggström

Sändlista:

Statliga utbildningsanordnare:

Göteborgs universitet

Karolinska institutet

Linköpings universitet

Lunds universitet

Stockholms universitet

Umeå universitet

Uppsala universitet

Enskilda utbildningsanordnare:

Ericastiftelsen

Center för kognitiv psykoterapi och utbildning

Svenska institutet för kognitiv psykoterapi

Stockholms akademi för psykoterapeututbildning (SAPU)

Ersta Sköndal högskola

Ordförande enligt sändlista

Luntnmakargatan 13, Box 7851,
SE-103 99 Stockholm, Sweden
Tfn/Phone: +46 8 563 085 00
Fax: +46 8 563 085 50
hsv@hsv.se, www.hsv.se

Irène Häggström
08-563 088 13
irene.haggstrom@hsv.se
INBJUDAN

2010-02-01
Reg.nr 12-22-91-09

Inbjudan till hearing

Utredning om psykoterapeututbildningen

Högskoleverket har regeringens uppdrag ”... att utreda psykoterapeututbildningen i Sverige och förutsättningarna för att anordna sådan utbildning. Högskoleverket ska föreslå hur en ökad kvalitet i utbildningen kan säkerställas.”

Som en del i arbetet med uppdraget anordnar Högskoleverket hearingar med olika intressenter. Vi vill med detta brev inbjuda intresseföreningar för att få ta del av er syn på några centrala frågor i utredningen om psykoterapeututbildningen.

Datum: Torsdag den 11 mars 2010

Tid: 9.00–12.00

Plats: Högskoleverket, Luntnmakargatan 13, Stockholm

Varje intresseförening är välkommen att delta med högst två personer.

Anmälan görs per e-post senast den 5 mars till irene.haggstrom@hsv.se.

Med vänlig hälsning

Irène Häggström

Sändlista:

Samrådsforum

Beteendeterapeutiska föreningen

Föreningen för barn- och ungdomspsykiatri

Psykiatristiftelsen

Riksföreningen psykiatricentrum

Svenska föreningen för familjeterapi

Svenska föreningen för grupppsykiatri och grupputveckling

Svenska föreningen för klinisk hypnos

Svenska föreningen för kognitiva och beteendearbetande terapier

Svenska föreningen för psykoanalytisk parapsykiatri

Svenska psykoanalytiska föreningen

Svenska psykoanalytiska sällskapet

Sveriges legitimerade psykiatrier

Sveriges psykologförbund

Ordförande enligt sändlista

Luntnakargatan 13, Box 7851,
SE-103 99 Stockholm, Sweden
Tfn/Phone: +46 8 563 085 00
Fax: +46 8 563 085 50
hsv@hsv.se, www.hsv.se

Irène Häggström
08-563 088 13
irene.haggstrom@hsv.se
INBJUDAN

2010-02-01
Reg.nr 12-22-91-09

Inbjudan till hearing

Utredning om psykoterapeututbildningen

Högskoleverket har regeringens uppdrag ”... att utreda psykoterapeututbildningen i Sverige och förutsättningarna för att anordna sådan utbildning. Högskoleverket ska föreslå hur en ökad kvalitet i utbildningen kan säkerställas.”

Som en del i arbetet med uppdraget anordnar Högskoleverket hearingar med olika intressenter. Vi vill med detta brev inbjuda patientföreningar för att få ta del av er syn på några centrala frågor i utredningen om psykoterapeututbildningen.

Datum: Torsdag den 11 mars

Tid: 14.00–16.30

Plats: Högskoleverket, Luntnakargatan 13, Stockholm

Varje förening är välkommen att delta med högst två personer.

Anmälan görs per e-post senast den 5 mars till irene.haggstrom@hsv.se.

Med vänlig hälsning

Irène Häggström

Sändlista:

Föreningen Balans

RFA (Riksföreningen Autism)

RFHL(Riksförbundet för hjälp åt narkotika- och läkemedelsberoende)

Riksförbundet Attention

Riksförbundet Föräldraföreningen mot narkotika (FMN)

Riksföreningen Anorexi- och bulimikontakt

RSMH Riksförbundet för social och mental hälsa)

RUS (Riksförbundet Ungdom för social hälsa)

Schizofreniförbundet

SPES (Riksförbundet för suicidprevention och efterlevnadsstöd)

Svenska OCD-förbundet Ananke

Sveriges fontänhus

ÅSS (Svenska ångestsyndromsällskapet)

Högskoleverket är en myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, tillsyn, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar och analyser, bedömning av utländsk utbildning och studieinformation.

Läs mer på vår webbplats www.hsv.se.